

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI**

**TÜRKİYE – İRAN TİCARİ İLİŞKİLERİ (BÖLGESEL KALKINMA)
1994-2018**

Mecit ARSLAN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman: Prof. Dr. Ali KABASAKAL

TEMMUZ - 2021

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**TÜRKİYE – İRAN TİCARİ İLİŞKİLERİ (BÖLGESEL
KALKINMA) 1994-2018**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mecit ARSLAN

Enstitü Anabilim Dalı : İktisat

“Bu tez 09/06/2021 tarihinde online olarak savunulmuş olup aşağıdaki isimleri bulunan jüri üyeleri tarafından Oybirliği ile kabul edilmiştir.”

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI
Prof. Dr. Ali KABASAKAL	Başarılı
Doç. Dr. Ahmet GÜLMEZ	Başarılı
Dr. Öğr. Üyesi Pınar KOÇ	Başarılı

ETİK BEYAN FORMU

Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının benzerlik oranının herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve Etik Kurul Onayı gerektiği takdirde onay belgesini aldığımı beyan ederim.

Etik kurul onay belgesine ihtiyaç var mıdır?

Evet

Hayır

(Etik Kurul izni gerektiren araştırmalar aşağıdaki gibidir:

- Anket, mülakat, odak grup çalışması, gözlem, deney, görüşme teknikleri kullanılarak katılımcılardan veri toplanmasını gerektiren nitel ya da nicel yaklaşımlarla yürütölen her türlü araştırmalar,
- İnsan ve hayvanların (materyal/veriler dahil) deneysel ya da diğer bilimsel amaçlarla kullanılması,
- İnsanlar üzerinde yapılan klinik araştırmalar,
- Hayvanlar üzerinde yapılan araştırmalar,
- Kişisel verilerin korunması kanunu gereğince retrospektif çalışmalar.)

MECİT ARSLAN

09/06/2021

İÇİNDEKİLER

TABLO LİSTESİ.....	iii
GRAFİK LİSTESİ.....	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vi
GİRİŞ.....	1
1. BÖLÜM: TÜRKİYE – İRAN TİCARİ İLİŞKİLERİNİN TARİHÇESİ.....	2
1.1. 1985 – 1990 Arası Dönemde Türkiye – İran Ticari İlişkileri.....	2
1.2. 1990- 2000 Arası Dönemde Türkiye – İran Ticari İlişkileri	3
1.3. 2000 Sonrası Dönemde Türkiye – İran Ticari İlişkileri	4
1.4. Türkiye – İran Arasındaki Ticari Anlaşmalar.....	6
2. BÖLÜM: TÜRKİYE – İRAN TİCARİ İLİŞKİLERİ.....	9
2.1. İran’ın Ticaretteki Sektörel Analizi.....	12
2.1.1. Tarım ve Gıda Sektörü	12
2.1.2. Sanayi	12
2.1.2.1. Tekstil, Halı ve Deri Sektörü	12
2.1.2.2. Otomotiv Sektörü.....	15
2.1.2.3. Mobilya Sektörü.....	18
2.1.2.4. Elektrikli Ev Eşyaları	19
2.1.2.5. Petrokimya Sektörü.....	20
2.1.3. Hizmet	20
2.1.3.1. Bankacılık Sektörü.....	20
2.1.3.2. Turizm Sektörü	21
2.1.4. Maden ve Metal.....	21
2.1.5. Enerji Sektörü.....	22
2.2. Türkiye’den İran’a İhracat Yapılan Ürünler.....	23
2.3. Türkiye’nin İran’dan İthalat yaptığı Ürünler	24
3. BÖLÜM: TÜRKİYE – İRAN TİCARET HACMİNİN ARTMA VE AZALMASININ NEDENLERİ	26
3.1. Türkiye – İran Ticaret İlişkilerinin Artması	27

3.2. Türkiye – İnan Ticaret İlişkilerinin Artmasının Sebepleri ve Sonuçları.....	28
3.3. Türkiye – İnan Ticaret İlişkilerinin Azalması	29
3.4. Türkiye – İnan Ticaret İlişkilerinin Azalmasının Sebepleri ve Sonuçları.....	31
4. BÖLÜM: İRAN'A YÖNELİK ULUSLARARASI YAPTIRIMLAR.....	33
4.1. Yaptırımların İnan'ın Ekonomisine Etkisi	35
4.2. Yaptırımların Türkiye – İnan Ticari İlişkilerine Etkisi	38
SONUÇ	41
KAYNAKÇA.....	44
ÖZGEÇMİŞ	46

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: 1985 – 1990 Yılları Arasında Türkiye ve İran İkili Ticaret İstatistikleri (1000 \$)	2
Tablo 2: 1990 – 2000 Yılları Arasında Türkiye ve İran İkili Ticaret İstatistikleri (1000 \$)	4
Tablo 3: 2000 – 2018 Yılları Arasında Türkiye-İran İkili Ticaret İstatistikleri (1000 \$):	5
Tablo 4: Türkiye İle İran Arasındaki Yabancı Sermaye Akımları	11
Tablo 5: 2017 Yılında İran Otomotiv Endüstrisindeki Firmaların Üretim Miktarları (Adet).....	15
Tablo 6: 2017 Yılında İran Otomotiv Endüstrisindeki Üretim Miktarları (Adet)	16
Tablo 7: 2017 Yılında İran Otomotiv Yedek Parça Endüstrisi.....	16
Tablo 8: 2017 Yılında İran’da Üretilen Lastik Çeşitleri.....	17
Tablo 9: İran’ın Mobilya İhracat ve İthalatı (Milyon Dolar).....	18
Tablo 10: Türkiye’den İran’a İhracat Yapılan Ürünler	23
Tablo 11: 2014 Yılında Türkiye’nin İran ile Ticaretinde En Fazla Öne Çıkan Ürünleri (\$).....	24
Tablo 12: İhracatın GSYİH İçindeki Payı (%) (MİLYON \$).....	27
Tablo 13: İran’da Dış Ticaret ve Terör Verileri (1972-2016)	30

GRAFİK LİSTESİ

Grafik 1: Türkiye - İran İhracatı (Milyon \$)	9
Grafik 2: Türkiye - İran İthalatı (Milyon \$)	10
Grafik 3: GSYİH, Toplam İhracat ve Toplam Açık Hesap İhracatı (Milyon Dolar)....	26

ÖZET

Başlık: Türkiye – İran Ticari İlişkileri (Bölgesel Kalkınma) 1994-2018

Yazar: Mecit ARSLAN

Danışman: Prof. Dr. Ali KABASAKAL

Kabul Tarihi: 09/06/2021

Sayfa Sayısı: vii (ön kısım) + 46 (tez)

Küreselleşmiş dünyada kapitalizmin ön plana çıkmasıyla birlikte dünya ülkeri arasında ticari ilişkiler ve uluslararası ticari amacını güden kurum ve kuruluşlar son zamanlarda ivedi bir şekilde önem kazanıp ülkeler arası işbirlikler ön plana çıkmaktadır.

Dünya ticari döngüsünü değiştiren küreselleşme ve kapitalizmin önemini göz önünde bulundurarak, coğrafi ve stratejik öneme sahip olan iki ülke türkiye ve iran arasındaki ticari ilişki bu çalışma kapsamında irdelenmektedir. İki ülke arasındaki ticari ilişkiler geçmişten günümüze değin dalgalı bir şekil de seyir izlemektedir. Bu duruma sebep olan faktörler iki ülke arasındaki bazen siyasi bazen ticari ilişkilerden kaynaklanmaktadır. Demokrasi gereği Türkiye ve İran tarafındaki devlet yönetiminin değişimi iki ülke arasındaki ticari ilişkilerinin konumu ve seyrinde büyük önem taşımaktadır. Siyasi durumun yanında Amereka Birleşik Devletleri (ABD) ve Avrupa Birliği gibi ülkelerden yapılan yaptırımlar ve ülkenin kendi içinde veya dünyadaki krizler büyük ölçüde etkilemektedir. Özellikle İran'a yapılmış olan yaptırımlar iki ülke arasındaki ticari ilişkileri etkilemiştir. Kısaca Türkiye ile İran ticari ilişkileri ne sadece iktisadi yapıyla alakalı nede ülkelerin yaşamış oldukları siyasi olaylardır. Ticari ilişkiler biraz önce saymış olduğumuz faktörlerin birleşimi sonucunda oluşmakta ve gelişmektedir. Türkiye ve İran arasındaki bazı malul ve yarı malul ürünlerde yukarıda saydığımız olumsuz durumlara rağmen artış göstermektedir. Özellikle elektrik, doğalgaz, petrol, gibi enerji potansiyeli yüksek olan ürünler iki ülke arasındaki ticari ilişkilerinde artış göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Ticari ilişkiler, Bölgesel kalkınma, Uluslararası yaptırımlar, Ticaret hacmi, küreselleşme

ABSTRACT

Title of Thesis: Turkey – Iran Trade Relations (Regional Development) 1994-2018

Author of Thesis: Mecit ARSLAN

Supervisor: Prof. Dr. Ali KABASAKAL

Accepted Date: 09/06/2021   **Number of Pages:** vii (front part) + 46 (thesis)

With the rise of capitalism in the globalized world, commercial relations between the countries of the world and institutions and organizations that pursue international commercial purposes have gained importance recently and cooperation between countries has come to the fore. Considering the importance of globalization and capitalism, which have changed the world trade cycle, the commercial relationship between Turkey and Iran, two countries with strategic and strategic importance, is examined within the scope of this study. The commercial relations between the two countries have been fluctuating from past to present. The factors that cause this situation are sometimes due to political and sometimes commercial relations between the two countries. As a requirement of democracy, the change of state administration on the Turkish and Iranian sides is of great importance in the position and course of the commercial relations between the two countries. In addition to the political situation, sanctions from countries such as the United States of America (USA) and the European Union and crises within the country or in the world greatly affect it. Especially the sanctions against Iran have affected the commercial relations between the two countries. Commercial relations are formed and developed as a result of the combination of the factors we have just mentioned. Despite the negative situations mentioned above, some disabled and semi-disabled products between Turkey and Iran are increasing. In particular, products with high energy potential such as electricity, natural gas, oil show an increase in the commercial relations between the two countries.

Keywords: Trade relations, Regional development, International sanctions, Trade volume, Globalization

GİRİŞ

Çalışmanın Amacı: Bu çalışma da Türkiye ve İran arasındaki ticari ilişkileri, zaman zaman iki ülke arasındaki ticari ilişkilerinde meydana gelen sorunlardan etkilenmesinin saptanması amaçlamaktadır. Türkiye ve İran ilişkileri iktisadi olarak bölgesel kalkınmada etkilerini incelenmekte gerek Türkiye gerekse de İran arasındaki oluşan ticari ilişkilerinin 1994 yılından itibaren incelenmesi ve bu bağlamda komşu iki ülkenin ticari ilişkilerinin nasıl yol aldığını ve daha iyi bir şekilde nasıl olacağını araştırmaktadır.

Çalışmanın Konusu: Türkiye ve İran ilişkilerinin iktisadi olarak değerlendirmekte ve bu çalışmada İran ve Türkiye ticari ilişkilerinde sektörel bazda bir değerlendirme yapılarak iktisadi ilişkiler incelenmektedir. Bunun ile birlikte ticari hacminin artmasına ve azalmasına neden olan faktörleri belirleyerek bu bağlamda bölgesel kalkınmaya ve iki ülke arasındaki ilişkilerin gidişatını incelemektedir. Ülkelerin ekonomilerini nasıl etkilendiğini irdelenmektedir. Yaptırımların İran ve Türkiye arasındaki ilişkilerini yaptırımların etkisi araştırılmaktadır. Ayrıca İran ekonomisi araştırılmakta olup ekonominin sadece iktisadi politikalar ile değil, diğer ülkeler ile yaşanan siyasi sosyal v.b etkilerinde bölgesel ve iktisadi ilişkilerine nasıl etki ettiğini Türkiye ve İran ilişkileri açısından değerlendirilmektedir.

Çalışmanın Yöntemi: Bu çalışmada literatür taraması yapılarak mevcut araştırmalar irdelenmiştir ve veri analizi yöntemi kullanılmaktadır.

Çalışmanın Kapsamı: Tez olarak 1985 yılından itibaren 2018 yılları arasında gerek verişeli, grafiksel, tablosal ve literatür taraması yapılmıştır. Çoğunlukta 2000 yılından itibaren değerlendirme yapılmıştır. Fakat iki ülke arasındaki ticari ilişkilerin bir az daha açık olması için daha eski dönemde yaşanan gerek iktisadi, sosyal ve siyasal ilişkileri 'de değerlendirilmektedir.

Çalışmanın Önemi: İki komşu ülke olan İran ve Türkiye arasındaki ticari ilişkileri mukayese ederek daha iyi bir hale getirmek bu çalışmanın önemini ortaya koymaktadır. İki ülke arasındaki ticari istikrarın nasıl ve hangi şekilde müstahkem olacağı bu ve bunun gibi çalışmalara bağlıdır.

1. BÖLÜM: TÜRKİYE – İRAN TİCARİ İLİŞKİLERİNİN TARİHÇESİ

Tarihsel bir bakış açısıyla baktığımızda iki ülke arasında gerek Osmanlı zamanında gerekse yakın zamanda yaşanan siyasi, dini sorunlar ve aynı coğrafyada bulunmamız sebebiyle yaşanan güç savaşlarının olumsuz etkisiyle yıpranan ticari ilişkiler her iki ülkeyi de kötü etkiledi ve bunun doğrultusunda hem İran hem de Türkiye ekonomik olarak kendilerini geliştiremediler. Bu doğrultuda iki ülkenin arasında bölgesel güç rekabetinin etkisiyle iki ülke arasında bir uzlaşım ile hem ekonomik yapılarına hem de dünya çapında rekabet edebilecek bir ekonomik alt yapıya sahip olmalarının önü açılmış olur. Türkiye – İran arasındaki ticari ilişkilerini dönemler olarak ayırmak istersek iki ülke arasındaki ilişkileri üç döneme ayırmak mümkündür.

1.1. 1985 – 1990 Arası Dönemde Türkiye – İran Ticari İlişkileri

Turgut Özal'ın başkan olduğu zaman ekonomik ilişkilerin iyileştirilmesi için Türkiye İran Pakistan arasında ekonominin canlanması için 1985 yılında Ekonomik İş Birliği Örgütü (ECO) kuruldu ve oluşturulan bu işbirliği ile Türkiye'nin bölgesel ekonomik kalkınma önem verdiği anlaşılmaktadır (İnat, 2015: 9).

Tablo 1: 1985 – 1990 Yılları Arasında Türkiye ve İran İkilik Ticaret İstatistikleri (1000 \$)

YILLAR	İHRACAT	İTHALAT	HACİM	DENGE
1985	1.078.851	1.264.654	2.343.5050	-185.803
1986	564.358	221.343	785.701	343.015
1987	439.699	947.593	1.389.292	-507.894
1988	545.600	659.800	1.205.400	-114.200
1989	561.033	233.474	794.507	327.559
1990	495.482	492.399	987.881	3.083

Kaynak: TÜİK Verilerinden Derlenmiştir.

“<https://biruni.tuik.gov.tr/disticaretapp/disticaret.zul?param1=4&param2=0&sitcrev=0&isicrev=0&sayac=5808>”

1985 – 1990 da ticaretteki en yüksek hacim 1985 yılında 2 milyar doların üzerinde iken hemen bir yıl sonra 1986 yılında en düşük ticaret hacmi olan 785 milyon dolar seviyesine düşmüş. 1987 ve 1988 yılında yeniden 1 milyar doların üzerine çıkması, 1989 ve 1990

yılların da ise ticaret hacminin yeniden 1 milyar doların altına düşmüştür. Bir yıl arayla bu denli bir yükseliş ve azalış seyir eden ticari ilişkilerin tam oturmadığını ve bir düzene sokulmadığı görülmektedir. Bu tabloda dikkat çeken diğer bir husus ise iki ülke arasındaki ticaret hacminin sadece en düşük olduğu zamanlarda Türkiye'nin ithalat – ihracat dengesi pozitif olmuştur.

1980'li yıllarda temelleri atılan “ticaret devleti” politikası Turgut Özal tarafından uygulanmaya başlandı ve ithalat ikame stratejisini bırakıp ihracat odaklı büyümeyi teşvik etmiştir. Ticaret devleti kısaca ülke hükümetinin uyguladığı dış politikalar ile ticareti birlikte yürüten ve ekonomik faaliyetler doğrultusunda dış politikaya şekil veren devlet demektir (Sarıaslan, 66). Tablodan da görüldüğü gibi İran'la yapılan ithalat ile ihracat arasındaki fark azalmış hatta bazı dönemler ithalat – ihracat arasındaki denge Türkiye lehine pozitif olmuştur.

1.2. 1990- 2000 Arası Dönemde Türkiye – İran Ticari İlişkileri

Özal'ın oluşturmuş olduğu bu ekonomik sistem Türkiye'nin 1990 yıllarındaki koalisyon döneminde sürdürülememiş ve bu doğrultuda iki ülke arasında siyasi çıkarlar doğrultusunda 1990'lı yıllardaki koalisyon hükümetlerin döneminde karşılıklı siyasi suçlamalardan dolayı ekonomik ilişkilerin 1980'lerinde gerisine gitmesine neden olan dönem. Türkiye'de kendi içindeki siyasi atışmaların sonucu olarak daha da gerilere giden ekonomik ilişki olarak da düşünülebiliriz. 1996 yılında dönemin başbakanı olan Necmettin Erbakan'ın Türkiye ile İran arasında ilişkileri iyileştirmek ve Türkiye'nin doğal gazı olan ihtiyacını Rusya'ya olan bağımlılığını azaltma için yaptığı doğalgaz antlaşmasını ve Türkiye ile İran'ın öncülüğünde kurulan D-8 İslam Örgütü'nün kurulması. Türkiye içindeki siyasi durumun bu antlaşmaları Erbakan hükümetinin Türkiye'yi İran'ın rejim sistemine benzetmek istediği düşünülüp bu duruma karşı çıkmış. Bu nedenle iki ülke arasında ekonomik ve siyasi yapının Özal zamanındaki gibi bir iyileşmenin aksine, olumsuz seyir eden bir ekonomik sistem olmuştur (İnat, 2015: 9-10).

Tablo 2: 1990 – 2000 Yılları Arasında Türkiye ve İran İekli Ticaret İstatistikleri (1000 \$)

YILLAR	İHRACAT	İTHALAT	HACİM	DENGE
1990	495.482	492.399	987.881	3.083
1991	486.903	90.537	577.440	406.366
1992	455.285	364.822	820.107	90.463
1993	289.546	667.026	958.572	-377.480
1994	249.815	692.408	942.223	-442.593
1995	268.433	689.476	957.909	-421.043
1996	297.521	806.335	1.103.856	-508.814
1997	307.007	646.401	953.408	-339.394
1998	194.696	433.026	627.722	-238.330
1999	157.814	635.928	793.742	-478.114
2000	235.784	815.730	1.051.514	-579.946

Kaynak: TÜİK Verilerinden Derlenmiştir.

“<https://biruni.tuik.gov.tr/disticaretapp/disticaret.zul?param1=4&param2=0&sitcrev=0&isicrev=0&sayac=5808>”

1990’lı yıllarda yaşana bu olumsuz durum etkisini göstermiş ve 1990 – 2000 yılları arasında ekonomik ilişkiler tabloya göre ekonomik ilişkiler azalan bir seğir izlemiştir. 1996 ve 2000 yılında 1 milyar seviyesinin üzerine çıkan ve bu iki yıl dışındaki bütün yıllarda 1 milyar doların altında seyreden ticaret hacmi iki ÷lke arasında yaşanan siyasi vb. olumsuzlukların ticaret üzerindeki etkisini açık bir şekilde göstermektedir.

1.3. 2000 Sonrası Dönemde Türkiye – İran Ticari İlişkileri

1990’lı yıllarda uygulanamayan “ticaret devleti” politikası 2000’li yıllara gelindiğinde sağlanan her ne kadar tek bir etkene bağlayamasak ta önemli bir etkisi olan Türkiye’deki siyasi istikrarın etkisiyle yeniden uygulanmaya koyulmuş ve Türkiye ile İran arasındaki ticari ilişkiler yeniden canlanmaya başlamıştır (Sarıaslan, 67).

2000’li yıllarda ise AK Parti iktidarının uyguladığı ekonomik sistem Özal iktidarının İran ile yaptığı ekonomik kalkınma yaklaşımını daha da geliştirip siyasi çatışmaları bir kenara bırakılarak Ticari ilişkilerin gelişmesi için çalışılması olmuştur. Bu doğrultuda iki ÷lke arasındaki ilişkiler iyileşmiş ve 2008 yılındaki ticaret hacmiyse 10,2 milyar doların üzerinde seyretmiştir. İlerleyen zamanda Türkiye ile İran arasında orta doğuda yaşanan

olayların iki ülke arasındaki siyasi yapı olumsuz bir hal olsa da gerek Türkiye gerekse İran bu olumsuz siyasi yapının ikili ekonomik ilişkileri olumsuz bir hal almadan devam ettirmişlerdir (İnat, 2015: 10). İşte böyle bir siyasi gerginliğe rağmen ekonomik ilişkiler seyrinin kötü bir hal almadan iki ülke arasında kurulmuş olan ekonomik düzlemin devamı sağlanmasını örnek alarak. Şimdi veya daha sonra oluşacak siyasi gerginliğin ticari ilişkilere olumsuz bir hal almasını nasıl engelleyeceğimiz konusunda geçmişten edindiğimiz bilgiler sonucunda uzlaşmacı bir dil ile birlikte olumlu bir bakış açısıyla siyasi üslubu yürütmeye ekonomik ilişkilerin seyrini düzgün tutabiliriz.

Tablo 3: 2000 – 2018 Yılları Arasında Türkiye-İran İkili Ticaret İstatistikleri (1000 \$)

YILLAR	İHRACAT	İTHALAT	HACİM	DENGE
2000	236.784	815.731	1.051.514	-578.947
2001	361.535	839.801	1.200.335	-478.266
2002	333.963	922.971	1.254.935	-589.008
2003	533.785	1.861.682	2.394.468	-1.327.897
2004	813.030	1.961.058	2.775.091	-1.148.028
2005	912.941	3.469.705	4.382.647	-2.556.764
2006	1.065.901	5.626.611	6.693.513	-4.560.710
2007	1.441.191	6.615.395	8.056.585	-5.174.204
2008	2.029.761	8.199.688	10.229.448	-6.169.927
2009	2.024.546	3.405.987	5.431.532	-1.381.441
2010	3.045.177	7.645.007	10.689.186	-4.599.830
2011	3.589.636	12.461.531	16.051.166	-8.871.895
2012	9.921.601	11.964.778	21.886.382	-2.043.177
2013	4.191.511	10.382.217	14.576.728	-6.190.706
2014	3.887.190	9.832.290	13.719.480	-5.947.100
2015	3.663.760	6.095.242	9.760.002	-2.432.482
2016	4.966.176	4.699.777	9.665.953	+266.399
2017	3.259.270	7.492.104	10.751.374	-4.232.834
2018	2.393.608	6.931.257	9.324.865	-4.537.649

Kaynak 1: TÜRKİYE-İRAN EKONOMİK İLİŞKİLERİ BİLGİ NOTU s.3.

“https://kuto.org.tr/site/assets/files/1585/turkiye-iran_ekonomik_ve_ticari_iliskiler_bilgi_notu.pdf”

Kaynak 2: T.C. Ticaret Bakanlığı, Türkiye – İran Dış Ticareti

“<https://ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/guney-asya/iran/ulke-profilu/turkiye-ile-ticaret>”

2000 yılında yıllarda Türkiye ile İran arasındaki ticaret hacmi bir milyar dolar olan ticaret hacmi 2008 yılına geldiğimizde on milyar doları aşmıştır. Bunun sebeplerinden birisi Türkiye'nin o dönemlerde uygulamış olduğu ılımlı politikalarıdır. Tablodaki 2009 yılında olan ticaret hacminin düşük olmasının nedeni ise o dönemde dünya çapında olan ekonomik krizin etkisindedir. Dünya çapında olan ekonomik krize rağmen Türkiye ile İran arasındaki ticari ilişki çok çabuk toparlanıp bir sonraki yıl yeniden 10 milyar doların üzerine çıkmıştır.

Ülkeler arası ticaret dengesine baktığımızda Türkiye'nin İran ile yapmış olduğu bu ticaret akışında hep açık verdiği görülmektedir. Bir başka deyişle İran'ın ihraç ettiği ürünler in değeri Türkiye'den ithal ettiği ürünlerin değeri arasında kendi lehine bir durum söz konusudur. Bu doğrultuda aslında Türkiye ile İran arasındaki ekonomik ilişkilerde İran'ın Türkiye'deki pazarına, Türkiye'nin İran'daki pazarına olan ihtiyacından daha fazladır çünkü bu ikili ilişkide bu zamana kadar tabloda da görüldüğü gibi İran hep kârlı çıkan taraf olmuştur.

Yukarıda da değindiğim gibi önceki dönemlerde iki ülke arasındaki rekabetin etkisiyle aralarındaki ticari ilişkilerin olumsuz etkisi 2000 yılından sonra ciddi bir artış ivmesi ile 2012 yılında ticaret hacmi 20 milyar dolar seviyesini üstüne kadar çıkmıştır. 2012 yılından sonraki dönemlerde düşüş olmuş olsa da bu düşüş sadece iki ülkenin arasındaki olumsuz ilişkiler değil dünya ekonomisindeki küçülmenin etkisi vs. diğer etkilerden de kaynaklanmaktadır.

Türkiye ile İran arasındaki ilişkilerin son zamanlarda İran'ın komşu ülkelerindeki savaşlara ve nükleer faaliyetleri sebebiyle İran'ın uygulana yaptırımların etkisiyle iki ülke arasındaki ticaret hacminin düşmüş olsa bile bu düşüş 2018 yılında 10 milyar dolar civarında olmuştur. İki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerin çok fazla düşüş yaşamaması iyi bir şey olsa da, Türkiye ile İran arasındaki ticaret hacmi ülkelerin genel ekonomik faaliyetlerine baktığımızda yapılabilecek potansiyel ticari faaliyetin altında kalmaktadır. Bu doğrultuda baktığımızda iki ülke arasındaki ticari ilişkiler karşılıklı ekonomik bağımlılık oluşturduğu söylenemez (Pulat, 2018: 96).

1.4. Türkiye – İran Arasındaki Ticari Anlaşmalar

Türkiye ile İran arasındaki ticaret anlaşmaları şöyledir:

1)1980 yılında imzalanan “Uluslararası Karayolu Taşımacılığı Anlaşması”.

- 2) 1984 yılında imzalanan “Ekonomik, Sınai ve Teknik İşbirliği Karma Komisyonu İkinci Dönem Toplantısı Mutabakat Zaptı”.
- 3) 1996 yılında imzalanan “Ticaret Anlaşması”.
- 4) 1996 yılında imzalanan “Deniz Ticaret Seyrüsefer Anlaşması”.
- 5) 2000 yılında imzalanan “Gümrük Konularında İşbirliği ve Karşılıklı Yardım Anlaşması”.
- 6) 1996 yılında imzalanan “Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması”.
- 7) 2002 yılında imzalanan “Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşması”.
- 8) 2008 yılında imzalanan “Sınır Ticareti Ortak Komitesi 5. Dönem Toplantısı Mutabakat Zaptı”.
- 9) 2010 yılında imzalanan “Çevre Alanında Mutabakat Zaptı”.
- 10) 2010 yılında imzalanan “Teknik Düzenlemeler, Standardizasyon, Metroloji, Akreditasyon ve Uygunluk Değerlendirmesi Alanlarında İşbirliğine Dair Mutabakat Zaptı”.
- 11) 2014 yılında imzalanan “Kara Ulaştırması Karma Komisyonu Toplantısı Protokolü”.
- 12) 2014 yılında imzalanan “Tercihli Ticaret Anlaşması (TTA)”.
- 13) 2014 yılında imzalanan “Türkiye-İran 24. Dönem KEK Toplantısı Mutabakat Zaptı”.
- 14) 2014 yılında imzalanan “Türkiye-İran 5. Dönem Ortak Ticaret Komitesi Mutabakat Zaptı”.
- 15) 2016 yılında imzalanan “Hayvan Sağlığı ve Veterinerlik Alanında İşbirliği Mutabakat Zaptı”.

1981-82 yıllarında petrol karşılığı takas anlaşmalarının uygulanması ve bunula birlikte Özal hükümeti zamanında 24 Ocak 1980 yılında alınan ekonomik kararları gereği ithal ikameci ekonomik yapının terk edilerek ihracata dayalı liberal politikaların uygulanması iki ülke arasındaki ticari ilişkileri arttırmıştır (AYDIN, 2018: 4).

Türkiye ile İran arasında 2015 yılının ocak ayında Tercihli Ticaret Anlaşması olmuştur. Bu anlaşmayla Türkiye 125 sanayi ürünüde imtiyaz almıştır ve 140 tarım ürünüde ise İran’a tercihli tarife başlamıştır. Bu anlaşma kapsamında İran Devleti tarafından indirim yapılan ürünlere ise şöyledir; temizlik malzemeleri, sağlık malzemeleri, tekstil ürünleri, kimya sektörü, plastik ve mamulleri, ağaç ve orman ürünleri, cam sektörü, mobilya gibi çeşitli ürünler bulunmaktadır. Anlaşmanın içerisindeki ürünlere baktığımızda bu ürünler Türkiye’nin ihracatının önemli bir kısmını oluşturduğu anlaşılmaktadır (Usta, 2019: 66).

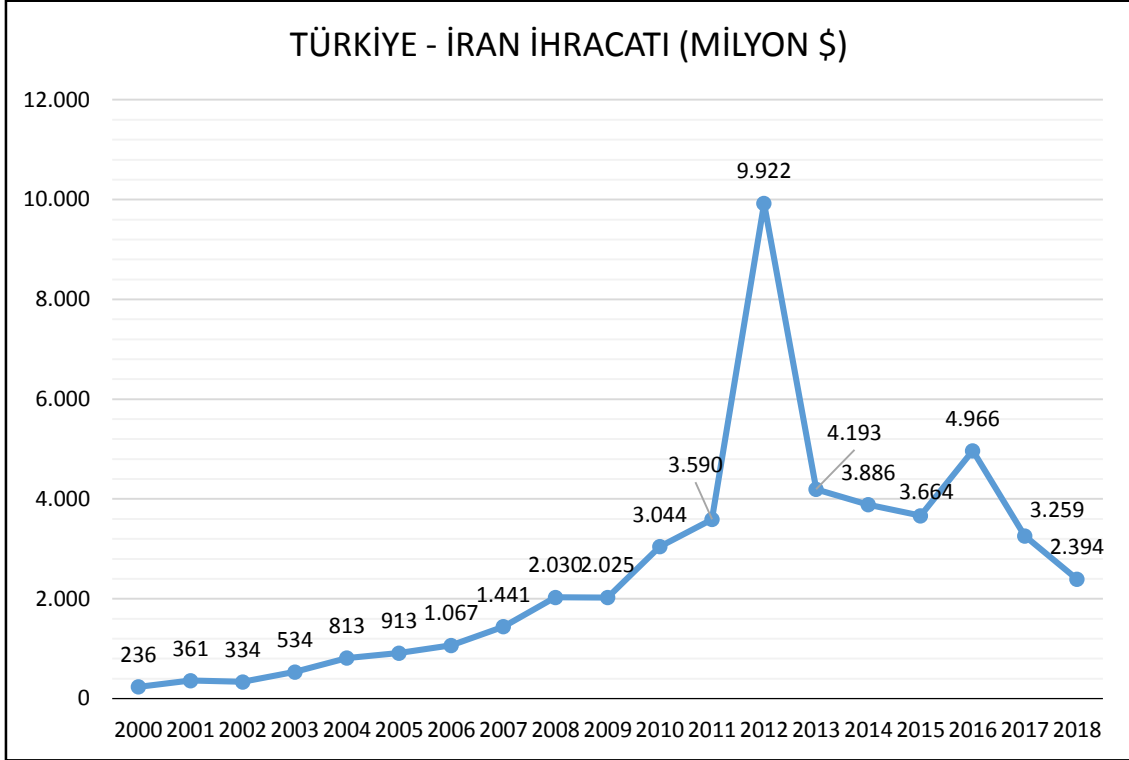
Türkiye 2015 yılındaki yaptığı toplam ihracat yaklaşık olarak 143,9 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir ve bu payın ise yaklaşık olarak 37 milyar dolarını yani toplam ihracatın %26'sını anlaşmaya alınmış olan sanayi ürünleri oluşturmuştur.(Adana Sanayi Odası, 2015: 7).

17 Kasım 2008 tarihinde Türkiye ile İran arasında imzalanan doğalgaz mutabakat zaptı anlaşması imzalandı. Türk-İran işbirliği planı, ilk olarak Ağustos 2007 de, Türkiye'nin Güney Pars gaz sahasının geliştirilmesine katılımını içeriyor. İran gazını Türkiye üzerinden Avrupa'ya iletecek, hem de Türkiye pazarına arz edilecek, yani doğalgaz tedarik etmek amacıyla yeni boru hattı ile Avrupa ihracatı artırmak isteniyordu. Mutabakat Muhtırası, İran ve Türkiye'yi Avrupa'ya geçiren Türkmen gazını da ifade ediyor (Kinnander,2010: 10). TPAO İran ülkesinin en zengin doğalgaz sahası olan Güney Pars'taki 3 alanda üretim yapacaktı. TPAO 2009 yılında faaliyetlere başladı ancak mutabakat zaptının anlaşmaya dönüşmemesi sonucunda çalışmalarını yapamadı. Bununla neredeyse aynı nedenlerle İran'daki enerjinin alt yapısı çalışmaları üzerinde alt yapı çalışmaları yapan Som Petrol üretim alanında ise İran hükümetinin çıkardığı bürokratik engeller sonucunda bu alana girememiştir (Pulat, 2018:109).

Türkiye ile İran arasındaki İş Konseyi 2001. Yılında İran Ticaret Sanayiciler, Madenciler ve Ziraat Odaları ile imza atılan anlaşmayla DEİK altında kurulan DEİK / Türkiye ile İran İş Konseyi'nin amacı iki taraflı iktisadi ilişkilerin iyileşmesini sağlamaktadır. Bundan dolayı İş Konseyi, Türkiye ile İran ekonomi alanında engellerin kaldırılmasını ve taşımacılık, bankacılık, taahhüt ve iki taraflı yatırım alanlarında iş birliğinin yükseltilmesi, iş birliği alanlarının tespit edilmesi gibi konularda çalışmalar yapmayı planlamaktadır (ÖZTÜRK, 1).

2. BÖLÜM: TÜRKİYE – İRAN TİCARİ İLİŞKİLERİ

Türkiye ile İran arasındaki ticari ilişkiler bir önceki bölümde ifade edildiği gibi iki ülke arasında gerek dış etmenler gerekse kendi aralarındaki uzlaşmazlıktan dolayı bir dengeye oturtulamamış olması, hem Türkiye açısından hem de İran açısından he iki ülkenin de ekonomisinde olumsuz bir etmen oluşturmuştur. Bu açıdan baktığımızda son yıllarda iki ülke arasındaki ihracat ve ithalat ettiği ürünlere bakarsak geçmişte ve şimdi neden tam olarak bir ekonomik sistem oluşturulamadığını anlayabiliriz. Bu doğrultuda Türkiye'nin İran'a ihraç ettiği ve İran'dan ithal ettiği ürünleri sektörlere ayırmak mümkündür.

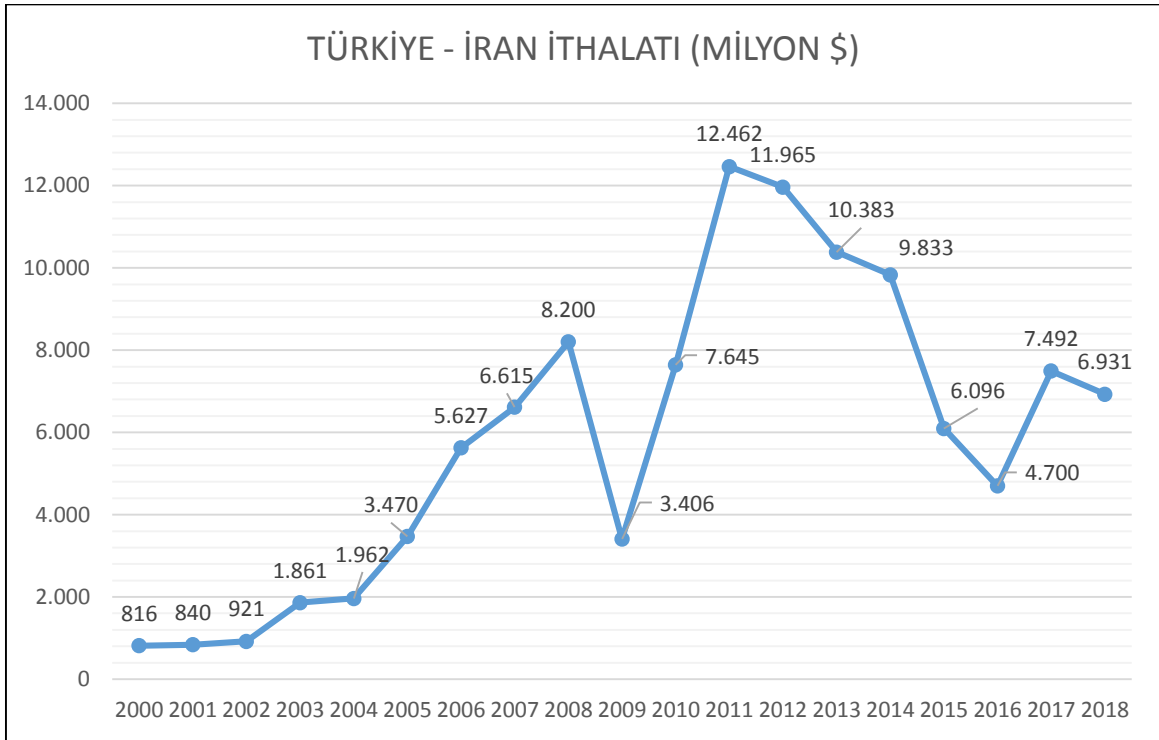
Grafik 1: Türkiye - İran İhracatı (Milyon \$)

Kaynak: TÜİK Verilerinden Derlenmiştir.

“<https://biruni.tuik.gov.tr/disticaretapp/disticaret.zul?param1=4&param2=0&sitcrev=0&isicrev=0&sayac=5808>”

Türkiye'den İran'a ihracata baktığımızda yukarıdaki grafikten de görüldüğü gibi Türkiye'den İran'a ihracatta 2000 yılından 2012 yılına kadar bir artış olmuştur. Yıllar arasında en fazla sıçrama 2011 yılından 2012 yılına geçerken olmuştur yaklaşık 6,333 milyon dolarlık bir artış olmuştur. Bu artışın devamlılığı sağlanamamış ve 2012 yılından sonra Türkiye'den İran'a ihracatta düşüş eğilimine geçilmiştir. 2012 yılından 2013 yılına

geçerken en yüksek düşüş yaşanmış ve 2012 yılında ihracat 9,922 milyon dolardan 2013 yılında 4,193 milyon dolar kadar bir düşüş olmuştur. Bu düşüş aslında ne kadar çok görülse de 2012 yılında yaşanan ihracat sıçramasının ardından çok düşük bir seviye görülse bile 2011 yılındaki ihracattan daha fazla bir ihracat gerçekleşmiştir. Yani 2012'deki yıllık sıçramaya bakmadığımızda Türkiye'den İran'a ihracatta artma eğilimi devam etmiş ve bu artış 2016 yılına kadar dalgalanarak devam etmiştir. Asıl düşüş 2016 yılından sonra başlamış ve 2018 yılına kadar devam etmiştir.

Grafik 2: Türkiye - İran İthalatı (Milyon \$)

Kaynak: TÜİK Verilerinden Derlenmiştir.

“<https://biruni.tuik.gov.tr/disticaretapp/disticaret.zul?param1=4&param2=0&sitcrev=0&isicrev=0&sayac=5808>

Türkiye'nin İran'dan ithalatına baktığımızda grafikten de görüldüğü gibi Türkiye'nin İran'dan ithalatında 2000 yılından 2008 yılına kadar bir artış görmekteyiz. 2008 yılından 2009 yılına geçerken Türkiye'nin İran'dan ithalatında sert bir düşüş görülmektedir. Bu düşüş 2008 yılında yaşanan dünya ekonomik krizinin de bir etkisiyle olmuştur ve sonraki yıllarda da görüldüğü gibi yükseliş zirvesini ihracatta da olduğu gibi 2012 yılında

olmuştur. 2008 yılını baz değer alırsak 2012 yılından sonraki düşüş eğilimi 2014 yılına kadar 2008 yılındaki ithalat değerinden yüksek seğir etmiştir. 2008 yılındaki baz değere göre ithalattaki asıl düşüş ne kadar ondan sonraki yıllarda dalgalanmalar olsa da 2014 yılından sonra bir azalışa gitmiştir.

Türkiye-İran arasındaki ilişkilerin gelişmesinde iki ülke arasındaki dış ticaretin etkisiyle beraber doğrudan yabancı yatırımların da etkisi vardır. 2000’li yıllardan itibaren Türkiye’nin İran’a yaptığı doğrudan yabancı yatırımlarının toplamı 156 milyon doları bulmuştur. İran’ın Türkiye’ye doğrudan yabancı yatırımlarının toplamı ise 122 milyon dolara ulaşmıştır. Bu doğrultuda alttaki tabloya bakarsak bu dönemde doğrudan yabancı yatırımların akımı az olmuştur. İran’dan Türkiye’ye doğrudan yabancı yatırım girişleri 2006 yılında başlayarak 0,1’den 2010 yılında 0,6 oranına kadar çıkmıştır. Türkiye’den İran’a doğrudan yabancı yatırımına bakar isek dalgalı bir harekette olduğu görülmektedir ve bu oran ortalama yüzde 0,7’yi bulmaktadır (Sarıaslan, 82).

Tablo 4: Türkiye İle İran Arasındaki Yabancı Sermaye Akımları

Yıllar	Türkiye’nin İran’a doğrudan yabancı yatırımlarının çıkışı (Milyon \$)	Türkiye’nin Payı (%)	İran’ın Türkiye’ye doğrudan yabancı yatırımlarının girişi (Milyon \$)	İran’ın Payı %
2002	3	1,2		0
2003	3	0,6	0	0
2004	4	0,5	0	0
2005	3	0,3	0	0
2006	0	0	12	0,1
2007	0	0	3	0
2008	128	4,9	25	0,2
2009	3	0,1	30	0,5
2010	12	0,7	42	0,6

Kaynak: TÜİK Verilerinden Derlenmiştir.

2.1. İran'ın Ticaretteki Sektörel Analizi

2.1.1. Tarım ve Gıda Sektörü

Tarımın İran ekonomisinde çok önemli rolü vardır, İran ülkesinde üretilen tarım ürünlerini incelersek arpa, hurma, buğday, mısır, incir, nar, pamuk, kavun, pirinç, üzüm, sebze, pancar, şeker, şeker kamışı, fındık, zeytin, baharat, kuru üzüm, çay, tıbbi otlar gibi ürünler üretilmekle beraber İran, dünyada en fazla fıstık ve safran üreten ülkelerden biridir. Et ve süt ürünlerinde ise İran ticaret açığı vermektedir ve bu açığı ise gıda ithalatı yaparak karşılamaktadır. Tarım sektörü İran'ın ekonomisinin Mart ayı 2016- Mart ayı 2017 tarihleri arasında yerli üretim hacmini %13,5 yükselmiş ve ticaret açığı kısmen de olsa eksilmiştir. İran gıda ihracatının en önemli ürünü ise süt ürünleridir. Şu alanda İran'ın yıllık hacmi %9,3 artışla 387 bin tona, değerinde ise %19 artışla 634 milyon dolar gelire ulaşmıştır. Süt ürünleri ile birlikte, çikolata, tatlılar, bisküvi ve benzeri ürünler ile sıvı yağlar, domates salçası, içecek ürünleri, konserve yiyecekler ve makarnaların İran'ın ihracatında önemli yer kapsamaktadır (T.C. Tahran Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği).

2.1.2. Sanayi

2.1.2.1. Tekstil, Halı ve Deri Sektörü

2.1.2.1.1. Tekstil Sektörü

İran'daki tekstil sektöründe son yıllara baktığımızda piyasada ve üretim alanında azalma yaşanmıştır. Tekstilde kaçakçılığın fazla olması en büyük sorunlardan birisi olarak görülmektedir. İran'da tekstil üretimine ilişkin resmi istatistik paylaşılmamaktadır. İran'daki perde piyasasının %80'ni Türk firmalarının ürünleri oluşturmaktadır, son yıllarda İran'daki yerel firmaların bu sektöre girmiş olsa da bu firmaların hala Türkiye'den gelen ürünlerle rekabet edememektedir. Bu sektörde İran'da üretim yapmakta olan Türk firmalar Türkiye'ye hammadde olarak bağımlılığında %50 civarındadır. Boya gibi kimyasal ürünlerde ise %100'e ulaştığı sektör temsilcilere göre belirtilmektedir. Örtü ve çarşaftaki ithalat kısıtlamalarının Türk firmalarının İran'a ihracatın azaldığı görülmektedir. Döşemelik tekstilde ise İran'da güçlü bir üretici bulunmamakta olup, malların Çin'den ve Türkiye'den geldiği ve Çin Kunlun Bankası'nın ticari ödemelere aracılık etmeyeceğini açıklamasıyla birlikte döşeme tekstili pazarında

Türk firmalarının ön plana geçeceği tahmin edilmektedir (T.C. Tahran Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği).

İran 2017 yılında 3.800 ton ağırlığında 48,4 milyon Amerikan dolarlık tekstil ihracatı yapmıştır. Bir önceki yıla göre hacimde %2,6, değerinde ise %3,9 oranında bir artış olmaktadır. İran Gümrük İdaresine göre, 2017 yılında 59,1 milyon dolarlık kıyafet ithalatı yapmıştır. Bu rakamın %64'ü Türkiye'den İthal edilmiştir ve bu oran 37,8 milyon dolarlık bir ticarete tekabül etmektedir. Trademap istatistiklerine bakarsak İran'ın 2017'deki hazır giyim ve konfeksiyon ithalatının 59,1 milyon dolar değerinde olduğunu ve İran ile ticaret yapan ülkeler tarafından bildirilen rakamlar, İran'daki tekstil ticaretinin hacmini 856 milyon dolar olduğunu göstermektedir (T.C. Tahran Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği). Son yıllarda İran'da yaşanan devalüasyonun sonucunda İran halkının alım gücünde ciddi bir azalma olmasından dolayı Türkiye'nin ürettiği ürünlerin fiyatlarının yüksek olmasına ve halkında azalan maddi durumunun etkisiyle neredeyse bir talebin olmaması ve Türkiye'nin üretmiş olduğu ürünler yerine daha düşük kaliteli olan mallara yönelmek zorunda olmuştur. Bununla doğrultuda İran hükümet tarafından yapılan yolcuların çıkış harçlarındaki artışlarında etkisiyle Türkiye ile İran arasındaki sınır illerinde yapılan bavul ticaretinde de bir düşüş olmuştur. İran'da tekstil sektöründeki en önemli sorunlarından birisi çok fazla olan kaçakçılıktır. Tekstil, hazır giyim ve deri sanayi birliği İran'daki yabancı malların %90'ının kaçak olarak geldiğini belirtmiştir. İran tekstil ihracatçıları ve üreticileri birliği ve Tahran hazır giyim birliğinin de belirttiği yılda 6,2 milyar dolarlık tekstil ürününün kaçak olduğunu söylemesi ülkenin tekstil sektöründeki önemli sorunun doğruluğunu teyit etmektedir. Bu nedenle İran'daki tekstil ticaretindeki en önemli sorun kaçakçılıktır. Kaçağın nedenleri ise İran'daki yerel üreticilerin yüksek fiyatlarla üretim yapmaları ve tekstil de yaşanan modasal akımlardan uzak olmasıdır diyebiliriz. İran'daki üreticilerin böyle bir durumda olmasının nedeni yabancı rakiplerin İran piyasasında yeterince olmaması olarak söyleyebiliriz.

2.1.2.1.2. Halı Sektörü

İran'ın dünya çapında meşhur olan geleneksel el yapımı halıları, İran'ın en önemli katma değerli ürünlerinden birisi olmaktadır. Halı yapımında kullanılan hammaddelerin %98'lik kısmının ülke içinde üretilmektedir. Özellikle kırsal kesimde yaşayan halkın bu sektörde istihdam edilmesi nedeniyle İran Devleti tarafından teşvik edilmektedir. Dünya Fikri

Mülkiyet Hakları Örgütü'ne göre İran'da 22 bölgeye ait tescillenmiş el yapımı halı bulunmaktadır. İran'da halıyla ilgili Ticaret, Sanayi ve Maden Bakanlığı'na bağlı İran Ulusal Halı Merkezi çalışmaktadır. İran, dünyada el halısı yapımında en büyük paya sahip üretici ülkesidir ve ihracatçısıdır. İran'da üretilen halıların %5'i iç pazarda satılmakta ve geri kalanını ihraç etmektedir. İran Gümrük İdaresi verilerine göre 2017 yılında İran'ın el halısı ihracatı 345 milyon dolardır. Yılda ortalama 120 milyon adet ihraç edilen İran'ın el halıları 80'den fazla ülkeye ulaşmaktadır (T.C. Tahran Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği).

2.1.2.1.3. Deri Sektörü

İran dünyadaki en eski ayakkabı üretici ülkelerinden birisidir. İran üretmiş olduğu ayakkabılarının İran'ın içinde ve dünyada piyasasında önemli bir yer almaktadır. Bundan dolayı deri sektörü İran'da en fazla umut vaat eden bir sektör olmaktadır. Ayrıca İran dünyada en fazla ham deri satan bir ülkedir. İran da tabaklanmış deri ve salambor üretiminde 400'den fazla üretici bulunmaktadır. İran deri ve salambor'un % 85'ini ihraç ederken, geri kalan kısmını ise ülke içinde tüketmektedir. İran Türkiye'nin ardından koyun, keçi, inek ve deve tabaklanmış derisiyle bölgedeki ikinci salambor üreticisi ve yarı mamül ürün ihracat etmektedir.

İran Gümrük İdaresi istatistiklerine göre, İran 2017 yılında 35,3 milyon dolarlık ayakkabı ithal etmekte olup. Çin'den % 37, Türkiye'den % 28 ve Birleşik Arap Emirliklerinden ise % 21'lik bir oranla İran'ın en fazla ayakkabı ithal ettiği ülkelerdir. Bununla beraber ihracat yapan ülkelerin İran'a bu sektördeki ihracatlarının toplamının 314 milyon dolar olduğu görülmektedir. İran 2017 yılında 35,3 milyon dolarlık ayakkabı ithalatı gerçekleştirmiş olup, bu rakam ülke ayakkabı pazarının %2,5'ine tekabül etmektedir. Diğer ülkelerin İran'a yapmış olduğu ayakkabı ihracatının rakamlarını incelediğimizde ise İran'ın toplam ayakkabı ithalatı 314 milyon dolardır. Bu ithalat İran'daki ayakkabı piyasasının % 22'sinin resmi olarak, geri kalan kısmının ise gayri resmi olarak yapıldığını ve bu farkın ise ithalat ile karşılandığı anlaşılmaktadır. İran'ın deri ithalatı oldukça azdır bunla birlikte İran'ın son yıllarda yapmış olduğu deri ithalatında ortalama 0,6 milyon dolarlık bir ithalat yapmıştır. İran bitmiş deri ürünleri ithalatını Türkiye, Almanya ve Hindistan'dan başta olmak üzere diğer ülkelere ithal etmektedir. İran Gümrük İdaresi'nin son beş yılda deri ürünleri ihracatına yönelik açıkladığı rakamlardan yaklaşık

ortalama 80 milyon dolarlık deri ürünlerinin ihraç edildiği ve ihraç edilen ülkelerin başında ise İtalya, Türkiye, Pakistan ve Hong Kong gelmektedir (T.C. Tahran Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği).

2.1.2.2. Otomotiv Sektörü

İran otomotiv sektöründe diğer sektörlere göre öne çıkmaktadır. İran otomotiv sektöründe 4 milyar dolarlık ithalat yapmakta ve bu nedenle İran GSYİH'nin %2,5-3'ünü otomotiv sektörü oluşturmaktadır. İran otomotiv sanayisi dünyada piyasasında ise 18 ile 20. sıralarda yer almakta olup, dünyadaki toplam üretimin %1,2'sini gerçekleştirmektedir. Otomotiv sektörde çalışan İran Khodro, Saipa, Pars Khodro, Kerman Khodro ve Bahman gibi İran'ın yerel üreticileriyle birlikte, yabancı şirketlerle de ortak yatırımlar yapmakta ve böylece bu firmalar farklı fiyat seçenekleriyle çok farklı modelleri piyasaya sürmektedir. İran otomotiv sektöründeki İran Khodro ve Saipa'nın yarı hisselerinin devletin olduğu bu iki firma İran'daki en büyük otomotiv üreticileridir. İran'da üretilen otomobillerin % 62'si iki firma tarafından üretilmektedir (T.C. Tahran Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği).

Tablo 5: 2017 Yılında İran Otomotiv Endüstrisindeki Firmaların Üretim Miktarları (Adet)

	Binek Araç (adet)	Pazar Payı (%)	Hafif Ticari (adet)	Pazar Payı (%)	Ağır Ticari (adet)	Pazar Payı (%)	Toplam (adet)	Toplam Pazar Payı (%)
Saipa	153.240	26,6	14.210	47,2	5.250	13,9	172.700	26,8
İran Khodro	215.490	37,4	6.050	20,1	6.160	16,3	227.700	35,4
Diğer	70.680	12,3	4.210	12	23.620	62,5	98.510	15,3
İthalat	136.800	23,7	5.620	18,7	2.780	7,4	145.200	22,5
Toplam	576.210	100,0	30.090	100,0	37.809	100,0	644.110	100,0

Kaynak: İran Sanayi, Ticaret ve Madenler Bakanlığı

Tablo 5te de görüldüğü gibi Saipa ve İran Khodro toplam Pazar payının % 62,2'sini oluşturmaktadır. Saipa firmasında binek araçta 2017 yılında pazar payı % 26,6 iken İran Khodro firmasının pazar payı ise %37,4 seviyesindedir. Hafif ticari araçta ise Saipa'nın pazar payı % 47,2 iken İran Khodro'nun % 20,1 seviyesindedir. Ağır ticari araçta ise Saipa % 13,9 da iken İran Khodro'nun ağır ticari araç pazar payı % 16,3 seviyesinde olmuştur. Bu iki yarı özel firma otomotiv sektöründe kendileri arasında uzmanlaşma

yapmakta ve toplam pazar payında yüzdesel olarak ne kadar yakın olsalar da alt sektörlerde tablodan da görüldüğü gibi aralarında fark olmaktadır. Her ne kadar bu iki firma toplam pazar payının % 6 sini kapsıyor olsa da bu üstünlüklerini ağır ticari araç piyasasında ellerinde tutamamış ve diğer firmaların bu pazardaki payı % 62,5 seviyesinde olmuştur. Aynı amanda ağır sanayi sektöründeki diğer firmaların üstünlüklerini bir başka açıyla da bakarsak bu sektörde ithalat oranı diğer binek araç ve hafif ticari araç sektörüne göre daha az olan bir seviye olan % 7,4 seviyesinde olmuştur. Yani piyasadaki firmaların üstünlük oluşturduğu bu bölümde kendilerini geliştirdikleri ve ülkelerin ithalata olan ihtiyacını düşüre bilece kadar karşılayabilecek bir potansiyelde olmuşlardır.

Tablo 6: 2017 Yılında İran Otomotiv Endüstrisindeki Üretim Miktarları (Adet)

Binek Araç	1.255.400
Otobüs	2.000
Pikap	77.700
Kamyon	15.000
Toplam	1.350.100

Kaynak: İran Sanayi, Ticaret ve Madenler Bakanlığı

Tablo 6 ya baktığımızda ise İran'ın otomotiv endüstrisindeki üretim miktarlarını görmekteyiz. 2017 yılında binek araçlarda bir milyonun üzerinde araç üretmiş ve diğer üretilen araç çeşitleri içinde en çok üretim yapmış olmaktadır. Binek araçların ardından en çok üretim yaptığı araç türü ise 77.700 adetle pikap olmaktadır. İran 2017 yılında otomotiv endüstrisinde toplam 1.350.100 adet araç üretmiştir.

Tablo 7: 2017 Yılında İran Otomotiv Yedek Parça Endüstrisi

Firma Sayısı	1.200
İstihdam	550.000
Toplam Yatırım	4 milyar dolar
Toplam Yıllık Satış	8 milyar dolar
İhracat	150 milyon dolar

Kaynak: İran Sanayi, Ticaret ve Madenler Bakanlığı

Tablo 7 de görüldüğü gibi İran da otomotiv yedek parça sektöründe 1.200 firma bulunmaktadır. Ayrıca oto yedek parça sektöründeki bu firmaların İran'daki bölgesel

olarak dağılımı Tahran da 718, Meşhed'te 125, Tebriz de 112, İsfahan da 91, diğerleri ise kalan birkaç bölgededir. Bu firmaların toplam 15.000 kadar üretim yeri bulunmaktadır. İran da toplam yatırım 4 milyar dolar seviyesinde iken toplam yıllık satış miktarı ise 8 milyar dolardır. Tablonun devamında yazdığı gibi İran'ın otomotiv yedek parça sektöründe 2017 yılında 150 milyon dolar ihracat yapmıştır (T.C. Tahran Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği).

Tablo 8: 2017 Yılında İran'da Üretilen Lastik Çeşitleri

	Hacim (Ton)	Pay (Yüzde)
Oto Lastiği	216.349	89
Oto Lastik Tüpü	5.731	2,4
Flap	2.829	1,2
Bisiklet Lastiği	715	0,3
Motorsiklet Lastiği	13.629	5,6
Scooter Lastiği	711	0,3
Bisiklet, M.siklet, Scooter Tüpü	3.088	1,3
Toplam	243.052	100

Kaynak: İran Sanayi, Ticaret ve Madenler Bakanlığı

İran Lastik İthalatçı Birliği'ne göre İran'ın AMERİKA yaptırımları olmadan önce Türkiye ve birçok ülkeden lastik ithalatı gerçekleştire bilen İran'ın bu yaptırımlar sonrasında sadece Çin ve Hindistan'dan ithalat yapabilmektedir. Çin'in İran ile ticaret yapmak için görevlendirdiği Kunlun Bankasının son zamanlarda finansal işlemler de aracılık yapmaması nedeniyle İran sadece Hindistan'dan lastik ithalatı yapılabilmektedir. Tabloda görüldüğü gibi İran oto lastiğinde 216.349 ton üretmektedir. Bisiklet lastiğinde ise 715 ton üretmektedir. Motorsiklet lastiğinde ise 13.629 ton miktarında bir üretim yapan İran tablodan da anlaşılacağı gibi ülke içinde en çok % 89 oranında oto lastiği üretmektedir. Ardından en çok üretilen % 5,6 oranında motorsiklet lastiği üretmektedir. Ayrıca Türkiye'de üretilen lastiklerin kaliteli olmasından ve İran'daki Türk nüfusunun fazla olmasından dolayı Türk lastiklerine yoğun talep bulunmaktadır.

İran'da otomotiv sektöründe 100–300 milyon dolar civarında ihracat yapılmaktadır. Sektörün son on yıllık ihracat rakamlarını değerlendirir isek Irak %60'lık ticaret hacmiyle İran'ın en önemli ihracat yaptığı ülke olmaktadır. Bir sonraki ülke olan Suriye ise % 20'lik bir pay oluşturmaktadır İran'ın ticaretinde. İran'ın otomotiv ithalatı ise ülke uygulanan korumacı bir piyasadan dolayı oldukça azalmış ve İran'ın 2016 yılında 85 bin

ithalat yaparken 2017 yılında ise 76 bin otomobil ithal edilmiştir. Yılda ortalama 2,5 milyar dolarlık ithalata konu olan bu miktar İran'ı dünya otomotiv ithalatı piyasasında 75. sıraya koymaktadır. İran'da otomotiv sektörü %60 ithalata bağımlıdır olmakta olup bununla birlikte ayrıca İran'da üretilen ürünlerin yabancı firmaların lisanslarıyla üretiliyor olması İran'ın bu sektörde kesin bir çözüm bulmadıkça dışa olan bağımlılığının edeceğini göstermektedir (T.C. Tahran Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği).

2.1.2.3. Mobilya Sektörü

İran'ın mobilya sektöründeki ihracatı 2005 yılından 2018 yılına kadar yaklaşık toplam 168,5 milyon dolar civarında olurken, ithalat ise yaklaşık toplam 613,3 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. 2005 yılından 2017 yılına kadar İran'ın mobilya ihracat ve ithalat rakamları aşağıdaki tabloda gösterilmektedir.

Tablo 9: İran'ın Mobilya İhracat ve İthalatı (Milyon Dolar)

Yıl	İhracat	İthalat
2005	5	18,7
2006	4,7	31,6
2007	4,8	39
2008	7,6	43
2009	14,7	143,3
2010	11	139,5
2011	30	63,8
2012	38	34,3
2013	12,7	26,1
2014	11	23
2015	9	16
2016	11	23
2017	9	16
Toplam	168,5	613,3

Kaynak: T.C. Tahran Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği

Tablo 9'a bakarsak İran'ın 2005 yılından itibaren ihracatına bir artış olduğu görülmektedir ve bu sektördeki ithalatına göre daha az bir dalgalanma ile hareket ettiğini görmekteyiz. İthalata bakarsak 2005 yılında 18,7 milyon dolarken bu oran 2017 yılında 16 milyon dolara gerilemiştir. Bu gerileme yaşanmadan önceki yıllarda yine ithalatta yaşanmış olan dalgalanmaların büyüklüğü göze çarpmaktadır. 2009 yılında ithalata zirve yapmış ve 143,3 milyon dolar seviyene kadar çıkmış ve bundan sonraki yıl yani 2010 yılında 3,8 milyon dolarlık bir düşüş yaşanmıştır aslında bu düşüş 2010 yılından sonraki

yıllardaki düşüşe bakıldığında çok küçük bir oran olmaktadır. Çünkü sadece 2011 yılındaki 75,7 milyon dolarlık bir düşüş oranıyla ithalatta tam bir çöküş olarak görebiliriz. İran'ın 2017 yılında ise mobilya sektöründeki nihai ürünlerinin ihracatının 9 milyon dolar olurken 2017 yılında yaptığı ithalat ise 16 milyon dolar seviyelerinde olduğu görülmektedir. Bu rakam, bir önceki yıla göre ihracatta 2 milyon dolar, ithalatta ise 7 milyon dolarlık bir azalma olduğunu göstermektedir. İran'ın mobilya ihracatının düşük olmasının nedeni ise ülkede yeterince rekabet yapabilecek firmaların bulunmamasından kaynaklanmaktadır.

İran mobilya sektörünün dış ticareti incelediğimizde en çok Çin, Türkiye, Birleşik Arap Emirlikleri, İtalya, Fransa, Almanya, Malezya ve Japonya'dan ithal etmekte ve az bir oranda olsa mobilya ihracatı yapan İran'ın en önemli ihracat pazarıysa Irak'tır. Bununla birlikte İran, Kazakistan'a, Ermenistan'a, Gürcistan'a, Afganistan'a, Kuveyt'e, Birleşik Arap Emirlikleri'ne ve Malezya'ya da ihracat yapmaktadır (T.C. Tahran Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği).

2.1.2.4. Elektrikli Ev Eşyaları

İran'da elektrikli ev eşyaları sektörünün hacmi yaklaşık 6,4 milyar dolar olduğu tahmin edilmektedir. Yabancı üreticiler için oldukça kârlı bir alan bu sektörde başlıca iki firma olan Samsung ve LG firmaları pazardaki en önemli yabancı şirketlerdir. İran elektrikli ev aletleri pazarında yabancı firmaların oranı % 65'tir bu rakam büyük bir kısmını ise LG ve Samsung oluşturmaktadır. İran'daki üreticiler piyasanın % 60'ına üretim yaparken geri kalan % 40'lık boşluğu ise ithalatla karşılanmaktadır. Sektörde 10 firmadan az bir sayıda olan yabancı markaların İran'ın ithalatının % 75'ten fazlasını gerçekleştirmektedir. İran 2016 yılında 652 milyon dolar ithalat yaparken 260 milyon dolar değerinde de ihracat yapılmıştır. İran'ın bu ihracatı ise, Afganistan, Orta Asya, Irak ve Afrika'ya yapmaktadır. Bu ürünler ise kısaca şöyledir; buharlı soğutucu, dikiş makinesi, dondurucular, gazlı ısıtıcılar, buzdolabı, fırın, su ısıtıcısıdır (T.C. Tahran Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği).

2.1.2.5. Petrokimya Sektörü

İran ülkesinde zengin bir şekilde bulunan petrol ve gaz rezervleri olması sebebiyle İran’da petrokimya sektörü İran’ın önemli sektörlerinden birdir. Petrokimya endüstrisi son yirmi yılda kayda değer bir büyüme olmasına karşın İran’ın rezervlerinin potansiyelinin bu büyümenin daha da ilerleyeceğini göstermektedir. Petrokimya sektörü petrol dışı ihracat, ekonomik refah, sürdürülebilir kalkınma, teknolojinin gelişimine katkısı, alt sektörler, istihdam ve benzeri alanların ana temel bileşenidir. İran'daki plastik ürünlerin üretim değeri yaklaşık 12 milyar dolar olup, bunun üretimin 1 milyar dolarlık kısmı ise ihraç edilmekte ve geri kalanı kısmı ise yurtiçinde kullanılmaktadır. İran'ın ekonomik olarak en önemli sektörlerinden biri olan petrokimya ürünleri İran için çok önemli bir ihracat kaynağıdır. Petrokimya ihracatı 2017 yılında % 2 değerinde artmıştır. İran’ın petrokimya sektörü son yıllarda üretimde önemli gelişme göstermiştir. Petrokimya endüstrisi, 2017 yılında petrol dışı ihracatının hacmi olarak % 33’ünü, değer olarak ise % 37,4’lük kısmını kapsamaktadır (T.C. Tahran Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği).

2.1.3. Hizmet

2.1.3.1. Bankacılık Sektörü

İran’da bütün bankacılık sektörü millileştirilmiştir. Faizler ise baskı altına tutularak hükümet tarafından belirlenmektedir. Bu durum İran’ın finansal sistemini olumsuz bir şekilde etkilemekte olduğundan ilerleyen zamanlarda bu kısıtlamalarda bazı gevşemeler yapılmıştır. Ama hala İran’ın bankacılık sektöründe birçok yapısal sorunun devam etmektedir. İran’ın finans ve bankacılık alanındaki uygulamasında Şii Hukuku ekolü uygulandığından İslamı finans emir komuta zinciri içerisinde gerçekleşmektedir. İrada olan devrimin ardından 1983 yılında çıkarılan Faizsiz Bankacılık Kanunuyla İslami Bankacılık sistemi hayata geçirilmiştir. İran’ın bankacılık sistemi teorik olarak tamamen şeriat ile uyumludur ve bu nedenle dünyada Sudanla aynı şekilde tam olarak şeriatla uyumlu olan iki ülkeden birisidir. İran’daki İslami Bankacılık uygulamasının toplam değerinin dünyadaki toplam İslami bankacılık uygulamaları içindeki varlığının % 40’ını oluşturmaktadır (T.C. Tahran Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği).

2.1.3.2. Turizm Sektörü

İran'daki sağlık turizminde tıbbi tedavi sebebiyle ziyarete gelen turist sayısı son on yılda 10 kat artmış ve 2017 yılında İran'a sağlığı sebebiyle turist olarak yaklaşık 300 bin kişinin gelmiştir. İran Sağlık Bakanlığı'na göre İran'ın 2012 yılında sağlık turizminden elde ettiği gelir yaklaşık 350 milyon dolar iken 2017 yılında bu gelir artarak 588 milyon dolara ulaşmıştır. İran Sağlık Turizmi Hizmetlerini Geliştirme Derneği ise İran'ın bu rakamlardan farklı bir miktarda gelir elde ettiğini söyleyerek turizm gelirinin 1,2 milyar dolar olduğu belirtmektedir. Bu rakamların arasında farkın nedeni ise sağlık turistlerine ilişkin verilerin toplanmasında yaşanan sıkıntılardan kaynaklanmaktadır (T.C. Tahran Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği).

Türkiye'ye turistik amaçla gelen İranlı sayısına baktığımızda ise son yıllarda İran'dan gelen turist sayısında bir artış olmuştur. 2009 yılında Türkiye'ye gelen İranlı turistlerin sayısı 1.383.261 olarak tespit edilmiş. 2010 yılında ise bu sayı 1.885.097'ye yükselmiştir. Bir başka deyişle 2010 yılında 2009 yılına göre Türkiye'ye ziyaret amaçlı gelen İranlı turist sayısında % 36,28 oranında artış olmuştur. Bunun nedenleri ise İran'da seyredilen Türk dizi veya film sektörünün etkisi, Türkiye'de sosyal hayatın özgür yaşanabilmesinden dolayı bir artış olmaktadır (Türkiye - İran ekonomik ilişkileri, 5).

2.1.4. Maden ve Metal

İran dünyadaki maden ve mineral rezervlerinin yaklaşık % 7'sine sahiptir ve bu alanda dünyada ilk 10 ülke arasında yer almaktadır. İran'daki rezerv bolluğuna rağmen İran'ın maden kaynaklarını petrokimya sektörü gibi henüz tam etkin bir şekilde kullanılamamaktadır. İran'ın genel ihracatına baktığımızda madenlerin ihracattaki oranı çok azdır. İran 2017 yılı sonunda tüm rezervlerinin % 0,6'sından da az bir oranında olan 320 milyon ton değerinde mineral çıkarmıştır. İran'da en çok çıkarılan maden 133 milyon tonla kalkerdir. Basra Körfezi'ndeki alüminyum rezervlerinin %12'sine sahip olan İran 2025 yılına kadar 1,5 milyon ton alüminyum çıkarmayı hedeflemiştir. Demir üretiminde İran dünyada ilk on üretici arasındadır ve yılda yaklaşık 35 milyon ton demir çıkarıp işlenmektedir. Çinko ve kurşunda ise İran 220 milyon ton değerinde kanıtlanmış rezervi bulunmaktadır. İran'ın maden ürünlerinin ihracatının toplam ihracat içindeki oranı

yaklaşık % 19'unu oluştururken, ithalatın ise yaklaşık % 9,3'ünü oluşturmaktadır (T.C. Tahran Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği).

2.1.5. Enerji Sektörü

İran'ın petrol ve doğalgaz kaynaklarının bol bir şekilde olması İran'ı enerji sektöründe önemli bir yerde olmasını sağlamıştır. İran enerji tüketiminin % 93'lük bölümünü doğalgaz ve petrol ile karşılamaktadır. % 7'lik kısım ise ülkenin diğer enerji kaynakları olan hidroelektrik enerjisi, kömür, nükleer santraller ve yenilenebilen enerjiden sağlamaktadır. İran'ın 157 milyar varil değerinde kanıtlanmış petrol rezervi bulunmaktadır. Bu oranla dünya kanıtlanmış petrol rezervlerinin % 11,6'sını elinde bulundurmaktadır ve bundan dolayı İran dünyada en fazla petrol rezervine sahip ikinci ülke olmaktadır. Petrol gelirleri İran hükümetinin en önemli kaynağını oluşturmaktadır. İran, Rusya'nın ardından dünyanın en büyük ikinci doğalgaz rezervine sahiptir. Dünya kanıtlanmış doğalgaz rezervlerinin %17'si İran topraklarındadır. Bu nedenle dünyadaki üçüncü doğalgaz üreticisidir. İran'ın boru hatları kanalıyla yapmış olduğu doğalgaz ihracatının % 73'lük kısmı Türkiye'ye yapılmaktadır. İran elektrik üretiminin % 70'i doğalgazdan, % 23'lük kısmını ise petrolden olmak üzere toplam % 93'lük bir oranla fosil yakıtlara dayalı elektrik santralleri aracılığıyla üretim yapmaktadır. Elektrik üretimindeki kalan % 6'lık kısmı hidroelektrik santrallerinden, % 1'lik kısmı ise nükleer santral ve yenilenebilen enerji kaynaklarından üretmektedir. İran'ın toplam elektrik üretim kapasitesi 82 bin MW'tır ve bu üretimin sadece 900 MW'ını yenilenebilen enerjiden üretmektedir. Böylece saymış olduğumuz bu üretim ile İran dünyada enerji üretiminde %1,2'lik bir oranla 14. sırada olmaktadır (T.C. Tahran Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği).

2.2. Türkiye'den İran'a İhracat Yapılan Ürünler

Tablo 10: Türkiye'den İran'a İhracat Yapılan Ürünler

Ürün gurubu	İhracat payı %
Makinalar, Mekanik ve Elektrikli Cihazlar	20,55
Tekstil	12,28
Ağaç ve Ahşap Eşya	11,72
Kimya Sanayi	10,92
Metaller	8,84
Bitkisel Ürünler	8,46
Plastik ve Kauçuk Ürünleri	7,26
Binek Otomobillerin Parçaları (lastik hariç)	4,18
Gıda Ürünleri	4,13
Nakliyat Araçları	3,92
Mineral Ürünler	2,47
Canlı Hayvanlar ve Hayvansal Ürünler	1,34
Taş, Cam, Çimento, Seramik v.b	1,18
Ayakkabılar, Başlıklar v.b	0,32
Deriler, Köseleler, Postlar, Kürkler v.b	0,11
Diğer	2,32

Kaynak: T.C. Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı

Tablo 10'da görüldüğü gibi Türkiye'nin İran'a ihraç ettiği ürünlerdeki en fazla payı %20,55'lik bir pay ile makinalar ve elektrikli cihazlar oluşturmaktadır. Ardından % 12,28 ile tekstil ürünleri gelmektedir. Türkiye'den İran'a ihracatta % 0,11'lik bir oranla en az paya sahip olan deriler, kürkler İran'da önemli bir sektör ve İran ekonomisine yukarıda da bahsedildiği gibi katkı sağlayan bir ekonomi olmasından kaynaklanmaktadır.

2.3. Türkiye'nin İran'dan İthalat yapığı Ürünler

Tablo 11: 2014 Yılında Türkiye'nin İran ile Ticaretinde En Fazla Öne Çıkan Ürünleri (\$)

Ürün Grupları İhracat İthalat	İHRACAT	İTHALAT
Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve ürünler	8.098.070	8.420.265.899
Kıymetli veya yarı kıymetli taşlar	820.228.959	0
Plastik mamulleri	243.975.456	515.586.091
Kazan makina ve cihazlar, aletler, parçaları	483.924.183	10.799.501
Bakır ve bakırdan eşya	19.533.413	225.397.851
Ağaç ve ağaçtan mamul eşya, odun kömürü	209.132.009	79.192
Elektrikli makine, cihazlar, aksam ve parçaları	163.803.623	3.576.394
Tütün ve tütün yerine gecen işlenmiş maddeler	133.091.566	1.080
Gübreler	2.044.442	132.767.896
Adi metallere çeşitli eşya (kilit, kasa vb.)	131.051.886	59.512
Organik kimyasal ürünler	12.236.090	124.512.509
Demir veya çelikten eşya	115.599.458	2.252.436
Motorlu kara taşıtları	108.155.321	8.305.316
Alüminyum ve alüminyumdan eşya	44.598.569	107.840.012
Demir ve çelik	101.104.165	23.873.911
Toplam İhracat ve İthalat	3.888.292.120	9.833.329.096

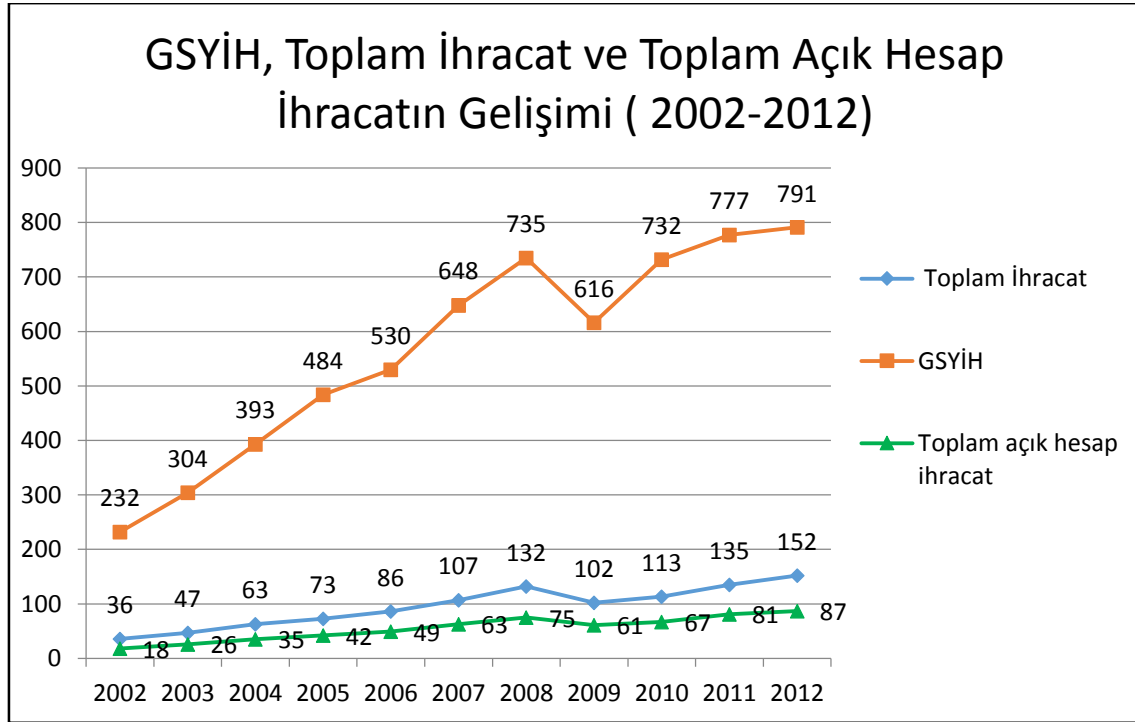
Kaynak: TÜİK Verilerinden Derlenmiştir.

Türkiye'nin 2014 yılında İran'la yaptığı ticarete en çok ithalatı 8.420.265.899 dolar değerinde mineral yakıtla yapmaktadır. Mineral yakıtlardan sonra en fazla ithal edilen ürün ise 515.586.091 dolarlık plastik ürünleridir. Bunun bir nedenini söylemek gerekirse İran'da hem bu ürünün ham maddesinin olması hem de İran'ın bu sektörde kendini geliştirmesini söyleyebiliriz. Türkiye'nin İran'dan az ithal ettiği hatta hiç ithal etmediği tek ürün kıymetli veya yarı kıymetli taşlardır çünkü 2014 yılında bu üründen İran'dan hiç ithalat yapılmamıştır. 2014 yılında tablo 11'de sayılmış olan ürünlerde Türkiye İran'dan toplam olarak 9.833.329.096 dolar değerinde ithalat yapmış ve aynı zamanda bu ürünlerden toplam 3.888.292.120 dolar değerinde ihraç etmiştir. Buradan Türkiye ilkönce

İran'dan bir ürün alıyor ve onu yeniden İran'a sattığını tam anlamıyla çıkarmayız çünkü İran'dan alınan bir ürün işlendikten sonra yani ham halde gelip yarı mamül olarak satılmış olabilir bu durum tam tersi içinde geçerlidir. Kıymetli taşlardan sonra en az ithal edilen 1.080 dolarlık değer ile tütün ürünleridir. Türkiye tütün ürününde daha çok İran'dan ithal etmek yerine 133.091.566 dolarlık İran'a tütün ürünleri ihracatı yapmıştır.

3. BÖLÜM: TÜRKİYE – İRAN TİCARET HACMİNİN ARTMA VE AZALMASININ NEDENLERİ

Türkiye tarafından bakıldığında grafikte de görüldüğü gibi 2002 yılından 2012 yılına kadar gsyih, toplam ihracat ve toplam açık hesap ihracatta artış eğiliminde olduğu görülmektedir. Fakat 2009 yılında gsyih, grafikte de görüldüğü gibi ihracattın da azalma olmuştur.

Grafik 3: GSYİH, Toplam İhracat ve Toplam Açık Hesap İhracatı (Milyon Dolar)

Kaynak: TÜİK Verilerinden Derlenmiştir.

Toplam ihracatta 2008 yılında bir önceki yıla oranla %25 oranında artış olurken, 2009 yılında ise % 23 oranında azalmıştır. Bu azalmanın, 2009 yılında olan dünya ekonomisindeki yaşanan daralmadan fazladır. Toplam açık hesap ihracat 2002 yılında 18 milyar dolar iken 2012 yılına kadar bir artış eğiliminde olmakta ve 2012 yılında 87 milyar dolara yükselmektedir. Açık hesap satışlar olarak da ifade edilen mal mukabili satışlar ödeme şekilleri içerisinde değerlendirirsek ticari riskler açısından en riskli olan ödeme yöntemidir. Bu yöntemde mal bedelleri, mallar yüklenip ithalat yapan firma tarafından gümrükten malların alınmasından sonra firmalar arasında anlaşılan vade tarihinde

ithalatçı tarafından ihracatçıya ödenmektedir. Bankaların ise bu işlemde ihracat bedelini tahsil ve takip etme zorunlulukları yoktur. Bu ödeme şeklinin tercih edilmesinin sebebi basit ve masrafsız olmasıdır. Ancak, ihracatçı gönderdiği malın parasını alamama ya da eksik alma gibi risklerle karşı karşıya kalabilir (EKE, 55).

Tablo 12: İhracatın GSYİH İçindeki Payı (%) (MİLYON \$)

	İhracat	GSYİH	İhracat/GSYİH %
2002	36	232	16%
2003	47	304	15%
2004	63	393	16%
2005	73	484	15%
2006	86	530	16%
2007	107	648	17%
2008	132	735	18%
2009	102	616	17%
2010	113	732	15%
2011	135	777	17%
2012	152	791	19%

Kaynak: EKE Selda,56

İhracatın GSYİH'daki oranına baktığımızda en fazla 2012 yılında % 19'luk bir oranla olmaktadır. 2002 ile 2012 yılları arasındaki yıllarda bu orana bakarsak yaklaşık aynı değerler almaktadır. İhracat en fazla 2008 yılında 132 milyon dolar ile olurken aynı yılda GSYİH 735 milyon dolar seviyesindedir ve bu iki değer arasındaki oran % 18'dir. GSYİH'nın en yüksek değerine bakarsak dalgalanmalar olsa da 2012 yılında 791 milyon dolarlık bir değerle en yüksek seviyeye ulaşmıştır ve bu yılda ihracat ise 152 milyon dolar değerinde olmuştur.

3.1. Türkiye – İran Ticaret İlişkilerinin Artması

1996 yılında Türkiye ve İran arasında doğal gaz anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşmayla İran'dan senede on milyar metreküp doğal gaz Türkiye'ye gönderilirken. Oluşturulan bu boru hattıyla yapılacak olan doğal gaz akışı hem Türkiye'nin hem de İran'ın de ticaretinin ve iki ülke arasındaki ilişkilerin artmasına yol açan bir anlaşmadır. Bu anlaşma kapsamında bu boru hattı 2001 yılında tamamlanmış ve kullanılmaya başlanmış olup doğal gaz ticareti bu yıldan itibaren başlamıştır (USTA, 68).

2000 yılından itibaren İran'a yapılan ihracat 15 kattan fazla artış göstererek 2.36 milyar dolardan yaklaşık 10 milyar dolara çıkmıştır. 2012 yılında İran'a yönelik olan bir ihracat artışının nedeni İran ile Türkiye arasındaki altın ihracatıdır. Bu ihracatın yapılmasının nedeni ise İran'ın Türkiye'ye verdiği doğalgazın karşılığında alacaklarını AMERİKA yaptırımları nedeniyle tahsil edemediğinden Türkiye'nin TL olarak ödediği parayı altına çevirmesinden kaynaklanmaktadır. Bu doğrultuda Türkiye İran'a altın ihracatını ham petrol ve doğalgaz bedelinin ödenmesi amacıyla yapmış ve takas işlemi olarak değerlendirilerek ihracat olarak kaydetmiştir. Bundan dolayı da aslında alınan malın bedeli olarak ödenen bedelin karşılığı bir ticaret olarak sayılmasından kaynaklanmaktadır. Ülkeler arasındaki dış ticarete peşin ve akreditifli ödemeyle birlikte bedelsiz, takas gibi çeşitli ödeme şekilleri de bulunmaktadır. İhracatta ya da ithalatta işlem gören ürünün dış ticaret verilerine dahil edilmesinde ödeme şeklinin bir rolü bulunmamaktadır. Bu kapsamda takas yoluyla yapılan işlemler de dış ticaret verilerine dahil edilmektedir. Türkiye'nin İran ile yaptığı ödeme şeklide böyle bir durumdur.

Türkiye'nin İran'a olan ihracatına baktığımızda ise istatistiki verilerde önemli miktarlarda bir artış gösterse de bu ihracatına konu olan mallara baktığımızda demir-çelik ve değerli maden türü kolay ikame edilebilir mallardır. Bu durum ise İki ülke arasında ekonomik bir bağımlılığın olmamasına ve ikili bir anlaşmazlığa girildiğinde bu ticaretin birden düşeceği anlamına gelmektedir. Bu durumun asıl nedeni ise iki ülke arasındaki karşılıklı yatırımların az olmasından kaynaklanmaktadır (PULAT, 96).

3.2. Türkiye – İran Ticaret İlişkilerinin Artmasının Sebepleri ve Sonuçları

2000'li yıllarda Türkiye ile İran arasındaki ilişkilerde iş birliği ortamının oluşmuştur. Bu bilgi ile doğrudan teyit edebileceğimiz 2003 yılında olan AMERİKA'nın Irak işgaliyle birlikte iki ülke AMERİKA'nın Irak'a karşı müdahalesine karşı çıkarak Irak'ın toprak bütünlüğünün sağlanması yolunda ortak görüş birliği içerisinde olmuş ve Türkiye'nin Ortadoğu bölgesinde aktif bir dış politika izlemesi, iki ülke ilişkilerinin artmasında ve bölgedeki çıkarları uyumlu hale gelmesinde önemli katkı sağlamıştır. Bu doğrultuda iki ülkenin birbirleriyle izlediği siyasi ve ekonomik ilişkiler ilerleyerek ticaretin artmasına yol açmıştır (SAYIN, 245).

İran ile ticari ilişkiler bazı dönemler azalmış olsa da 2009 yılı krizinden sonra İran'dan yapılan ithalatta tekrar artış göstermiş ve 5 milyon seviyesinden 11 milyon seviyelerine

ulaşmıştır. Bu artışın en önemli nedeni, Türkiye'nin İran'dan ithal ettiği petrol miktarındaki artıştır. 2000'li yıllardan sonra İran ile karşılıklı olarak iyileşen siyasi durum. Her iki ülkenin de ekonomisinde artışa sebep olmuştur. Bu artış ta sadece iki yelkenin birbirleriyle olan ticaretinin yanında iki ülkenin birbirleriyle yaptığı ticari antlaşmalar, petrol boru hatları vb. birçok etkeninde iki ülke yararına artması neden olmuştur.

İki ülke arasındaki ticari ilişkilerin artmasındaki bir diğer etken Türkiye'nin 2000'li yıllardan itibaren yürüttüğü ve ülkenin dış politikasında benimsediği komşularla sıfır sorun politikasıdır, Türkiye ile İran arasındaki ilişkileri etkileyen ve yakınlaştıran bir politika olarak söyleye biliriz. Bu politikanın bir yansıması olarak Türkiye Ortadoğu'da aktif bir politika izlemiş ve özellikle komşu ülkelerle iyi ilişkiler geliştirmiştir. Ayrıca Türkiye bölgesel sorunlarda da arabuluculuk rolü üstlenmiş ve diğer ülkeler ile rekabetin yerine daha çok iş birliğini tercih etmesi Türkiye'nin ticari ilişkilerine artışa neden olmuştur (SAYIN, 246).

3.3. Türkiye – İran Ticaret İlişkilerinin Azalması

Türkiye İle İran arasındaki dış ticaret hacmi 2008 yılında vardığı 10,2 milyar dolar iken iki ülke arasındaki ticarete yaşanan bu artış dünya ekonomisinde yaşanan krizinde etkisiyle 2009'da artış eğilimi devam edememiş, hatta önemli bir azalmaya neden olmuştur. Böylece iki ülke arasında 2009 yılında ulaşılan dış ticaret hacmi 5,4 milyar dolar seviyesinde kalmıştır. 2009'da olan bu azalışı küresel enerji fiyatlarındaki azalma ve Türkiye'nin imalat sektörünün talebindeki düşüşle de açıklaya biliriz.

Tablo 13: İran’da Dış Ticaret ve Terör Verileri (1972-2016)

Yıllar	İhracat (\$)	İthalat (\$)	Toplam Ticaret	dte	Tic. Büy. Oranı	Terör	dte	Terör artış oranı	Tic. Ter. İndeks
1972	3936	3689	7625	0,25	24,99	1	-0,50	-50	-0,50
1975	21091	18318	39410	0,19	19,44	7	6,00	600	0,03
1976	25320	19212	44532	0,13	13,00	3	-0,57	-57	-0,23
1977	24821	23449	48270	0,08	8,39	1	-0,67	-67	-0,13
1978	18309	17330	35639	-0,26	-26,17	13	12,00	1200	-0,02
1979	24177	14516	38693	0,09	8,57	20	0,54	54	0,16
1980	12962	27126	40088	0,04	3,60	17	-0,15	-15	-0,24
1981	12431	28083	40514	0,01	1,06	51	2,00	200	0,01
1982	21525	26416	47941	0,18	18,33	18	-0,65	-65	-0,28
1983	22726	37835	60560	0,26	26,32	1	-0,94	-94	-0,28
1984	18359	26972	45331	-0,25	-25,15	6	5,00	500	-0,05
1986	7803	21774	29576	-0,29	-29,16	4	0,33	33	-0,87
1987	12272	11696	23967	-0,19	-18,96	1	-0,75	-75	0,25
1988	8965	17596	26561	0,11	10,82	4	3,00	300	0,04
1989	11842	21819	33661	0,27	26,73	3	-0,25	-25	-1,07
1990	16574	29708	46281	0,37	37,49	4	0,33	33	1,12
1991	0	0	0	-1,00	-100,00	1	-0,75	-75	1,33
1995	20900	12986	33886	0,13	13,36	1	-0,75	-75	-0,18
1996	24316	18092	42408	0,25	25,15	2	1,00	100	0,25
1999	21964	17753	39717	0,23	23,22	3	0,50	50	0,46
2001	24492	26939	51431	0,14	13,75	1	-0,67	-67	-0,21
2005	68635	54597	123232	0,26	26,37	3	2,00	200	0,13
2006	79403	62043	141446	0,15	14,78	5	0,67	67	0,22
2009	93828	87394	181222	-0,09	-8,57	10	1,00	100	-0,09
2010	118815	95131	213946	0,18	18,06	12	0,20	20	0,90
2011	151935	97947	249882	0,17	16,80	10	-0,17	-17	-1,01
2012	131305	121740	253045	0,01	1,27	5	-0,50	-50	-0,03
2013	140562	101242	241804	-0,04	-4,44	1	-0,80	-80	0,06
2014	102796	80362	183158	-0,24	-24,25	7	6,00	600	-0,04

Kaynak: SEZGİN, 212

İran’ın dış ticaretine baktığımızda, 1970 yılından 1991 yılına kadar dalgalı bir şekilde hareket etmektedir. İran, 1990 yılında dışa açılma politikaları izlemeye başlamıştır. 1996 yılında Dünya Ticaret Örgütü’ne üyelik başvurusu yapmış ve bu üyelik için daha önceden uygulamış olduğu çoğu ithalat ürünlerinde tarife dışı engelleri kaldırılmış ve birçok yasaklı malların ithalatına yeniden izin vermiştir. 1990 yılından sonra İran’ın yapmış

olduğu bu politikalarında etkisiyle dış ticaretinde ciddi bir artış olmuştur. Petrol ve doğal gaz ticaretinde artış olması nedeniyle İran 1999 yılından itibaren dış ticaret fazlası vermeye başlamıştır. Tablodan anlaşılacağı üzere İran'ın terör olaylarından etkilenmediği görülmektedir (SEZGİN, 213).

3.4. Türkiye – İran Ticaret İlişkilerinin Azalmasının Sebepleri ve Sonuçları

Türkiye ve İran'ın birlikte işbirliği yerine kendi aralarında rekabeti öne çıkararak politikalar uygulaması her iki ülkenin bulunduğu coğrafyada daha çok etkin olabileceken yapılan politikalar sonucunda maalesef her iki ülkede çok fazla etkin olamamıştır. Eğer işbirliği yaparlarsa Suriye kriziyle birlikte Ortadoğu'da yaşanan tüm anlaşmazlıkların giderilmesine yardımcı olmasının yanında bölgede oluşturdukları etki ve o ülke içindeki halk tarafından daha çok sevimelerine ve böylece hem siyasi hem de ekonomik olarak karlı çıkabilecekleri bir ortamda olunabilir. Ama maalesef hem İran hem Türkiye oluşan bu ortamda birbirlerinde farklı çıkarlar algılamalarıyla ve tarihten gelen karşılıklı güvensizlik nedeniyle aralarındaki güvene dayalı olan bir işbirliği ilişkisi geliştirememişlerdir. Türkiye ile İran arasında siyasi ve güvenlik alanında yaşanan sorunların doğrudan veya dolaylı olarak ekonomik alanda yansımış bundan dolayı iki ülkede olumsuz etkilenmiştir. Türkiye ile İran arasındaki ticaret hacminin 2013 yılındaki düşüş sonrasında 2014 yılını da yaklaşık aynı şekilde bir azalışla ticaret hacmi 13,7 milyar dolar seviyesine kadar düşmüştür. 2014 yılına geldiğimizde daha da gelişerek artması gereken ticaret hacmi düşüş yaşamış ve sonunda 2011 yılındaki 16 milyar dolarlık ticaret hacminin gerisinde kalmıştır. 2014 yılında Türkiye ve İran aralarındaki bu ilişkiyi güven ve işbirliği temeli üzerinde ilerletmiş olsalardı çok rahat bir şekilde “TIR Krizi” ve “doğalgaz fiyatı” sorununu çözebilecekken maalesef bu süreci çözmekte her iki ülkede zorlanmıştır (YEĞİN, 141-142).

Türkiye ile İran arasındaki bu ekonomik ilişkilerin olumsuz bir şekilde gitmesinin nedenlerine bakarsak Türkiye ile İran'ın arasında Arap Devrimleri zamanında yaşanmış olan fikir ayrılıklarının gittikçe rekabete yol açmasından olumsuz etkilenilmiştir. Bundan dolayı da her iki ülke içinde oluşabilecek karşılıklı veya tek taraflı yatırımların azalmasına yol açmıştır. Bu olumsuz yapıdan dolayı Türkiye ile İran arasındaki ticaret hacminde de bir azalma meydana gelmiştir. Bir başka neden olarak 2014 yılında petrol fiyatlarındaki ani düşüş nedeniyle İran'ın döviz gelirlerinde olan azalmadan dolayı İran'ın ithalatında

yaklaşık aynı oranda azalma meydana gelmesinden dolayı Türkiye'nin İran ile ihracatında bir azalma olmuştur. Böylece Türkiye'nin İran'dan aldığı petrole artık daha az fiyat ödemesinden dolayı ticaret rakamlarının azalmasına neden olmuştur. Bir başka neden ise Türkiye'nin son yıllarda dış ticaretinde olan yavaşlamadan kaynaklanmaktadır. Türkiye'de 2012 yılında yaşanan Gezi olayları ve hemen ardından olan 17 Aralık darbe girişimiyle birlikte başlayan Türkiye içindeki istikrarsız yapının Türkiye ekonomisine olumsuz yönde etkilemiş ve bu olaylar ülkenin dış ticaretinde belirlemiştir. Türkiye bu süreçten olumsuz bir şekilde etkilendiğinin bir diğer göstergesi ise ihracat son üç yılda 150-160 milyar dolar seviyesinde kalmasıdır. 2002-2008 arasındaki 6 yıllık dönemi düşünürsek bu dönemde Türkiye'nin ihracatı yaklaşık olarak 4 kat artmakta ve bundan dolayı 2012-2014 yılları arasında Türkiye'nin ihracat rakamlarının ülkenin bu yıllar arasında ekonomik olarak bir durgunluğa girdiğini göstermektedir (YEĞİN, 153).

4. BÖLÜM: İRAN'A YÖNELİK ULUSLARARASI YAPTIRIMLAR

İran 1979 yılından itibaren öncelikle Amerika olmak üzere birçok ülkenin ve ülke guruplarının yaptırımları veya ambargolarıyla karşılaşmıştır. Yaptırım veya ambargo uygulayan ülkelerin bu yaptırımların gerekçesini ise İran'ın insan haklarını ihlal ettiğini, nükleer faaliyetler üzerinde çalışma yaptığı, terör faaliyetlerinde bulunduğunu ve buna benzer nedenlerden dolayı bu yaptırımları veya ambargoları uyguladıklarını belirtmektedirler. Amerika İran'ın özellikle nükleer çalışmasını ön planda tutarak 2002 yılından itibaren ekonomik yaptırım uygulamaya başlamıştır ve bu doğrultuda Amerika İran'a karşı uyguladığı yaptırım politikasını 2006 yılında Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ne taşımış ve İran'a karşı çok taraflı yaptırımların yapılması kararı alınmıştır. 2010 yılında ise Avrupa Birliği'nin de bu yaptırımlara katılması ile İran'a yaptırım uygulayan ülkeler artmış ve bu yaptırımlar İran da sadece ekonomik değil siyasi ve toplumsal olumsuz sonuçlar oluşturmuştur. Bundan sonra yaptırımlara dayanamayan İran 2013 yılında nükleer müzakerelere başlamış ve iki yıl süren müzakereler sonunda 2015 yılında "Kapsamlı Ortak Eylem Planı" ile nükleer faaliyetlerini sınırlandırma karşılığında yaptırımların kaldırılması için anlaşma yapmıştır (TELCİ, 1).

İran, geçmiş yıllarda çokça ambargo ve yaptırımlara tabi tutulduğunu bahsetmiştik. 2004 yılında ise İran'a nükleer faaliyetlerinin artması ile Amerika başta olmak üzere Avrupa Birliği ve Birleşmiş Milletlerin İran'ın nükleer silah üretmeye çalıştığını söylemişler ve bu nedenle 2005 yılında İran'a uygulanan ambargolar artmıştır. Bu yaptırımlar daha çok ekonomiye etki etmektedir ve İran'daki bankalar ile ve İran'daki firmalarla işbirliği içinde olan firmalara finansman kaynağı olan kurumları ele aldığından ekonomik etkisi daha büyük bir yer kaplamaktadır. 2010 yılından itibaren uygulanan Birleşmiş Milletlerin yaptırımlarıyla birlikte yaptırımları daha da arttıran Amerika ve Avrupa Birliğinin yaptırımları İran ekonomisini kötü yönde etkilemiştir. Bu yaptırımlar İran'ın bütçesindeki gelirlerinin oldukça fazla yer oluşturan petrol ürünlerindeki ihracatını azaltmıştı buda İran ekonomisine büyük bir sekte vurmuştur. Uygulamış oldukları petrol ambargosuyla aynı doğrultuda uluslararası bankacılık sistemlerine aracılık için kullanılan Swift'te 2012 yılından beri İran bankalarıyla çalışmayı durdurmuştur. Bu doğrultuda İran'ın ekonomisi kötüye giderek ülkenin bütçe açığı arttı, milli parası değer kaybına uğramasıyla birlikte enflasyonda arttı ve bütün bunların sonucunda İran'ın ekonomisinde refah kaybı oluşmuştur (BAKIRCI, TAKIM, 730- 731).

2016 yılında Amerikan başkanlığına Donald Trump'ın gelmesiyle birlikte Amerika İran'a yönelik politikaları yeniden zora sokmuştur. Trump 2018 yılında tek taraflı aldığı kararlar İran'la yapılmış olan anlaşmadan çekilmiştir. Bu doğrultuda İran'a yönelik yaptırımların ülke siyasetine, ekonomisine ve sosyal yapısına önemli bir etkisi olmasına karşın İran halkının ise bu yaptırımlara karşı direnç göstermekte ve olabildiğince ayakta kalmaya çalışmaktadırlar. Bu çalışmanın temelini İran'ın yerel üretimiyle yapmaya çalışırken aynı zamanda İran yaptırım uygulayan ülkeler haricindeki ülkelerle bağlarını kuvvetlendirmeye çalışarak batıya karşı bir alternatif bulmaya çalışmaktadır. İran petrol ve doğal gaz rezervleri olduğundan petrolünü millileştirme kararının ardından ilk kez ambargolarla karşılaşmıştır. Aslında buradan da batı ülkelerinin uyguladıkları yaptırımlar veya ambargoların asıl nedeni enerji kaynakları yüksek olan ülkeleri güçsüz bırakarak onları zor duruma düşürüp kendi refahlarını daha ucuza arttırıp daha kolay bir şekilde elde etmektir. Yani bir çeşit güç savaşında oynanan bir oyundan ibarettir. Petrollerini dünya pazarına ihraç etmek isteyen İran'a 1951-1953 arasında ambargo uygulanmıştır ta ki o zamanki İran hükümetini Amerika'nın desteklemiş olduğu askeri bir darbeyle indirilmesiyle birlikte Amerika uygulamış olduğu ambargoyu bitirmiştir. İran'da 1979 yılında olan devrimle birlikte rejimin yeniden değişmesi nedeniyle batı ülkeleriyle arasındaki ilişkiler yeniden kötüleşmiştir. 1979-80 yıllarında olan "rehine krizi" ile birlikte İran'a ihracat büyük oranda yasaklanırken ithalat ise tamamen durdurulmuş, İran hükümeti buna karşılık Amerikan bankalarındaki milyarlarca doları bloke edilmiştir. Ambargolar ileriki yıllarda da devam etmiş ve İran-Irak savaşı sırasında birçok ülke İran'a silah satışını durdurmuştur. Ama aynı zamanda Amerika'nın ambargo ve yaptırımlarını görmezden gelen batı Avrupa'daki ülkeler İran ile ticari ilişkilerini devam ettirmiştir. Yukarıda İran'a nükleer faaliyetlerinden dolayı yaptırımlar uygulandığından bahsetmiştik yaptırımları şu başlıklar altında sıralanabiliriz:

1. İran'a yüksek teknoloji silah satışının yasaklanması
2. İran'ın nükleer silah geliştirmesini destekleyecek teknoloji transferinin yasaklanması
3. Uranyum zenginleştirmede kullanılacak ekipman satışının yasaklanması
4. İran'ın önde gelen kurum, şirket ve kişilerinin Batı'daki mal varlıklarının dondurulması

5. İran'ın nükleer programında rol oynayan kişilerin Batı ülkelerine girişinin engellenmesi
6. İran bankaları ve finans kuruluşlarından para transferinin yasaklanması
7. İran'dan yapılan petrol ve doğal gaz ithalatının yasaklanması (TELCİ, 2).

İran'a uygulanan uluslararası ambargolar ve yaptırımlar İran da 1980'li yıllardan itibaren Amerika, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinin ve Avrupa Birliği'nin benzer yaptırımları sonucunda, İran'a giden ticari malların gönderilmesi ve nükleer faaliyetle ilgili her türlü malların ticareti ve yatırımı yasaklanmış, ayrıca İranlı bazı tüzel ve özel kişilerin yurtdışı varlıkları dondurulmuştur. Bu kararlar doğrultusunda Avrupa Birliğindeki ülkelerin İran ile yatırım ve mali ilişki yapmaları tamamen yasaklanmıştır.. Bu olumsuz durum doğrultusunda İran'a döviz girişlerinin azalmasına neden olmuştur. İran'ın nükleer programına ilişkin olarak İran ile yaptırım uygulayan ülkelerin öncüsü olan altı devlet ile İran arasında 2013 tarihinde imzalanan geçici Anlaşma ve onu takiben 2015 yılında Ortak Kapsamlı Eylem Planı imzalanmış ve yaptırımlar istisnalar haricinde 2016 yılı itibarıyla kaldırılmıştır (Konya Ticaret Odası, 5).

4.1. Yaptırımların İran'ın Ekonomisine Etkisi

İran devrimi sonrasında başta Amerika devleti olmak üzere batılı ülkeler İran'a birçok yaptırım uygulamışlardır. Bu yaptırımlara tarihsel olarak baktığımızda yaptırım veya ambargo uygulayan ilkeler 1980'li ve 1990'lı yıllardaki yaptırımların gerekçesi olarak İran'ın teröristlere destek vermek ve insan hakları ihlal ettiğini öne sürmüşlerdir ve bu doğrultuda yaptırım veya ambargo uyguladıkları belirtmişlerdir. 11 Eylül 2001 yılında ikiz kulelerdeki saldırıyı Amerika'nın İran'a uygulayacağı yaptırım ve ambargolardaki gerekçesi olarak bir fırsat olmuştur. 2002 yılında ise İran'ın iki tane gizli olan nükleer tesislerin ortaya çıkması ile İran Nükleer Sorunu meydana gelmiştir. 1979'li yıllarda itibaren başlayan ve 2000'li yılların ortasına kadar uygulanan ambargo ve yaptırımlar özünde bazı istisnai uygulamalar haricinde gerekçesi net bir şekilde belli olan yaptırımlar olmamıştır. Çünkü bu yıllar arasında uygulamış olduğu yaptırımlarda birbirinden farklı nedenler öne sürmüştür. Yaptırımların bu dönemdeki etkisiz olması söylenen gerekçelerin içeriği ve uygulanırken oluşan problemlerdir. Yaptırımlardaki söz konusu bu sıkıntı 2002 yılında ve 2006 yıllarında nükleer faaliyetlerin gerekçe olması ile birlikte

bu yaptırımları uygulayan diğer ülkelerin de bu konuda Amerika'ya katılması ile birlikte yaptırımların etkisi artmıştır. Bu doğrultuda 2006 yılı itibariyle uygulanan yaptırımlar Amerika tarafından yapılan tek taraflı bir yaptırım olmasını bırakarak artık birçok ülkenin de aynı konuda yaptırım uygulamaya başlamıştır ve artık yaptırımlar neticesinde istenilen şartlar azaltılarak normalleşmiş bir düzeyde uygulanabilir yaptırım olması sağlanmıştır (KÜPELİ, 106-107).

Amerika'nın yeni yaptırım kararları ile birlikte İran da bu durum önemli bir kriz olarak görülmemiştir. Bunun nedeni ise İran yönetiminin Amerika'nın bu zamana kadar yapmış olduğu politikaları daha önce de yaşadıklarından kaynaklanmaktadır. İran hükümeti Amerika'nın yaptırımlarıyla alakalı açıklamalarına karşı güçlü bir duruş sergileyerek kendilerinin haklı olduğunu ve Amerikan hükümetinin yanlış bir tutum içerisinde olduğunu vurgulamıştır. 1979'dan bu yana AMERİKA'nın yaptırımları dolayısıyla çok hızlı değişen ve gelişen küresel sisteme çok az uyum sağlayabilmiş ve bu durumu artık ülkedeki sivil ve siyasi tüm kesimler tarafından kabullenilmiştir. Bundan dolayı yaptırımlar artık İran için günlük hayatın ve siyasetin bir parçası olmuştur. Bu nedenle Amerika'nın yaptırım ve ambargosunu uzun yıllar boyunca yaşayan İranlılar bu süreçten edindikleri geçmişteki bilgileriyle ileriki yıllarda uygulanabilecek yeni yaptırımlar içinde çok fazla endişeler taşımamaktadır. Bu kayıtsızlığın bir diğer nedeni ise Amerikan hükümetinin uyguladığı yaptırımların Avrupa'daki ve Asya'daki ülkelerde bir karşılık bulamamasıyla birlikte bir anlamda yalnız kalmasıdır. Öte yandan Ortadoğu bölgesinin en önemli ülkelerinden olan İran'ın uzun yıllar boyunca Amerika'nın uyguladığı yaptırım ve ambargolar sebebiyle potansiyelinin çok altında kalmıştır. Özellikle 2012'den itibaren Avrupa Birliği'nin de uygulanmış olduğu yaptırımlar İran'ın hem petrol üretimini hem de ihracatını önemli ölçüde etkilemiştir. İran'ın ihracatının yüzde 80'inin enerji ürünlerinden elde edildiğini düşünürsek yaptırımların İran ekonomisine ciddi şekilde tesir ettiğini de söyleyebiliriz. 2000-2012 arasında İran'ın günlük petrol ihracatı ortalama 2,3 milyon varilken bu rakam 2012'de 2,1 milyon varile gerilemiş, 2013 yılında ise 1,2 milyon varile ve 2014'te ise 1,1 milyon varile gerilemiştir. Bu düşüş İran ekonomisinde ciddi bir azalışa ve gelir kaybına sebep olmuştur. 2010'dan sonra İran'a yönelik geniş kapsamlı yaptırımlar GSYH ve büyüme üzerinde ciddi bir azalmaya neden olmuştur. 2011 ve 2012'de İran ekonomisi küçülme olmuşsa da ileriki yıllarda bu durum dalgalı bir seyir halinde devam etmiştir (TELCİ, 4).

İran'a karşı, giderek şiddeti artan uluslararası yaptırımlar özellikle 1990'lı yıllardan beri İran'ın sürdürmeye çalıştığı neoliberal ekonomik kalkınma hedefini ve küresel kapitalizme yeniden katılabilme ve adapte olabilme çabalarını olumsuz etkilemiştir. Bankacılık ve enerji sektöründe uygulanan yaptırımların etkisiyle İran ekonomik olarak zayıflarken, maden sanayisine getirilen yaptırımlarla birlikte bu alanda çalışan ve 22 milyona yaklaşık İranlı işçilerin yüzde 10'unu istihdam eden bir diğer önemli sektörde büyük zarar görmüştür. Böylelikle Amerika'nın petrol ve doğalgaz sanayisi gibi İran için büyük bir öne sahip olan bu sektörleri hedef alan yatırım ve ambargolarının kapsamını genişletmiştir ve Amerika'nın yapmış oldu bu atak ile İran ekonomisinin ana ögesi olan ve belkemiğini oluşturan kamu teşebbüslerindeki çalışan mavi yakalı diye anılan çalışanların istihdamını hedef almaktadır (ŞEN, 93).

İran ekonomisi petrol gelirlerine bağlı bir ekonomik yapısı olduğundan dolayı yaptırımların sonrasında İran ekonomisindeki yaşanan düşüş ile birlikte ülke ekonomik olarak küçülmeye başlamıştır. Çünkü yaptırımların asıl hedefi İran ile yapılan petrol ihracatını durdurmak ve bunun sonucunda İran'a döviz girişi azaltmaktır. Yaptırımlarla İran enerji sektörüyle birlikte diğer sektörler de doğrudan ya da dolaylı olarak etkilenmeye başlamıştır. 2014-2018 dönemine bakarsak petrol gelirlerindeki yaşanan yeniden bir artış ile ülkede en yüksek ekonomik büyüme oranı %12,1 ile 2016 yılında olmuştur. Dünya Bankası'nın verilerine göre bu yıllarda petrol dışı ekonomik büyüme oranı daha az olmuştur. Son yaptırımlarla birlikte azalma trendine giren petrol satışları, İran ekonomisini olumsuz olarak etkileneceğini ve ekonomik büyüme oranının ise daha da azalacağı anlaşılmaktadır (NARİ, GHOLİZADEH, 4).

2006 yılından itibaren İran'a karşı olan Amerika için Birleşmiş Milletlerin İran üzerindeki vermiş olduğu kararlarını genişletmeye ve öncelikle Avrupa Birliğindeki ülkeler olmak üzere İran'a karşı yeni bir takım yaptırım kararlarının alması için bahsi geçen ülkelerin Amerika tarafından ikna edilme çabasıyla 2006 yılındaki dönemi ikna dönemi olarak tanımlayabiliriz. 2012 yılı itibarıyla Avrupa Birliğindeki ülkelerinde Amerika'nın bu sürecine katılmasıyla bu 'ikna' çalışması başarılı olmuştur diyebiliriz. Avrupa Birliği İran'ın hem petrol ihracatını ve üretimini olumsuz bir şekilde etkileyecek kararlar almıştır. Bu doğrultuda 2012 yılında uygulanan yaptırımlarla İran'ın artık enerji sektörünü geliştirmesini sağlayacak teknoloji ve ekipmanlarını temin edebilmesini yasaklamış ve İran Merkez Bankasının Avrupa Birliğindeki varlıkları dondurulmuştur

ayrıca artık İran'dan petrol ithalatını yasaklanmış ve petrol taşımacılığında önemli bir yeri olan tankerler için sağlananmış olan sigortacılık faaliyetlerini de durdurmuştur. Finansal alanda getirilen SWIFT yaptırımlarıyla birlikte İran'ın bankacılık işlemleri yapmasını neredeyse imkânsız bir hale yol açmıştır. İran'a karşı çok sert bir yaptırım ve ambargo uygulayan AB İran'ın yaptırımı delebilecek neredeyse her noktayı kapatmıştır SWIFT antlaşmaya bir ikame olabilen altın karşılığı ticareti de yasaklaması buna örnek gösterilebilir. Avrupa birliğinin yapmış olduğu bu yaptırımlar ile İran'ın yapabileceği nerdeyse hiçbir şey kalmamıştır. İran'ın en önemli ticaretini kapatan ve bu ticareti başka ilkelerle yaparken kullanabileceği kaynakları ve güvenceleri de kapatması İran ekonomisine büyük bir darbe vurmuş olmaktadır. Total ve Shell gibi petrol şirketlerinin de İran'da bulunan petrol ve doğalgaz projelerini durdurmayla birlikte artık İran'ın enerji sektörü çok zor bir halde olmuştur (KÜPELİ, 113-114).

4.2. Yaptırımların Türkiye – İran Ticari İlişkilerine Etkisi

İran, 1979'daki Rehine Krizi'nden beri başta Amerika'nın sonraki yıllarda ise Avrupa Birliği ve Birleşmiş Milletler'in uygulamış olduğu birçok yaptırım ve ambargoya maruz kalmıştır. Bu yaptırımların kapsamı ve etkisi arttıkça İran ekonomisini zor bir duruma düşmesi ile birlikte İran'ın ekonomik ve ticari faaliyetler yürüttüğü ülkelerin ve işbirliği yaptığı coğrafi bölgelerinin değişmesine ve ambargoyu uygulayan ülkelere karşı olan sadece ambargo olarak değil siyasi olarak ve ekonomik olarak rekabet eden ülkelerle işbirliği yapmasına neden olmuştur. Bu doğrultuda İran ekonomik işbirliği için Rusya'yla birlikte Çin'e kaymıştır. Rusya ve Çin'e ek olarak, yaptırımlara rağmen İran'la ekonomik işbirliğini kısıtlı da olsa sürdüren diğer bir devlet ise Türkiye olmuştur. Yaptırımların, İran ve Türkiye arasındaki ekonomik işbirliğine için hem kolaylaştırıcı hem de kısıtlayıcı olmak üzere iki farklı yönden etkisi olduğu söyleyebiliriz. Kolaylaştırıcı etkisi İran ve Türkiye arasındaki ekonomik ilişkilerin uygulanan yaptırımlardan ekonomik olarak olumsuz olarak etkilenen İran'ın Türkiye ile ekonomik işbirliğinin yaptırımları delme veya en azından yumuşatma olarak görmesinden dolayı iyi ilişkiler kurulmaya çalışılmıştır. Yaptırımların İran ve Türkiye arasındaki ekonomik işbirliğini azaltan ise, Türk firma ve şirketlerin İran ile kuracağı ekonomik işbirliğinin sınırlarının, AK Parti hükümetinin ve Türkiye'deki yatırımcıların geçmişte durmuş oldukları sınıfsal veya ekonomik anlaşmalar ile ne kadar komşu ülkeler olsalar da birbirlerine karşı olan tarafta

yer almasıdır. İşte bu nedenle yaptırımların İran ve Türkiye ekonomik işbirliğine yaptığı bu iki zıt durum üzerinden ele almak iki ülke arasındaki ilişkileri daha iyi anlamamıza yol açacaktır. Amerika'nın 2010-2016 yıllarında İran'a karşı uygulamış olduğu ambargo ve yaptırımın en önemli sebebi ve amacı İran'ı uluslararası finansal sistemden dışlamak istediğinden Amerika'nın Türkiye'ye bu konuda yapmış olduğu baskı ise bankacılık sektörü üzerinde olmuştur. İran'dan petrol ve doğalgaz almayı devam ettiren Türkiye ise bu konuda İran ile uluslararası finans sistemiyle çalışmaması sonucunda yeni bir yol bulmuş ve bu ticari ilişkiyi altın üzerinden finanse etmeye başlamışlardır. Yaptırımdaki bu boşluğu fark eden Amerika İran'ın petrol ve doğalgazının altın ve altın gibi diğer değerli madenler üzerinden de yapılmamasına yaptırımlara eklemiştir. Yeni yaptırım yasasıyla birlikte İran'la enerji ticaretine devam eden ama finansal olarak bir işlem yapamayan Türkiye'nin finansal işlemler için kullandığı Halk Bankasını da bu yaptırımların delinmemesi için finansal olarak işlem yapılmaması için yaptırımlara ek madde olarak içerisine eklemiştir. Bu durum ilerleyen zamanlarda Amerika ve Türkiye ile İran iç siyaseti açısından önemli sonuçları olan bazı konuların konuşulmasına neden olmuştur. (ÖZDAĞ, 239-243).

Avrupa Birliği'nin uyguladığı yaptırımlarda İran'a karşı sert bir şekilde uygulaması Türkiye'nin uyguladığı bölgesel politikasıyla tezatlık oluşturmaktadır. Geçmiş yıllarda İran konusunda pek çok alanda Türkiye ve AB'nin dış politika anlayışları birbirleriyle doğru orantıdadır. Ancak ilerleyen zamanda bu ikili benzer anlaşmalar farklılaşmıştır ve bireysel öncelikleri ile İran ile oluşacak olumsuzluklarda iki taraf için farklı sonuçlar oluşturması nedeniyle Türkiye ve AB İran konusunda birbirlerinden uzaklaştırmıştır. İran'a uygulanan yaptırımlarla birlikte Türkiye, İran'dan yapmış olduğu ham petrol ithalatını %20 oranında azaltmış, İran'a yaptığı ihracat da %20 oranında düşmüştür. 2012 yılında ise Türkiye'nin İran'dan yaptığı ham petrol ithalatında son 2,5 yılın en düşük seviyesi olmuş ve 48.000 varile düşmüştür. Bununla birlikte Türkiye ihtiyacı olan enerjiyi üretecek doğal kaynaklara sahip olmadığından dolayı enerjide dışa bağımlıdır. Türkiye İran'dan petrol ve doğalgaz ithalatına sadece enerjiyi Rusya'dan almamak için yani enerji bağımlılığını ortadan kaldırmak ve bir ikamesi olması nedeniyle başlamıştır (ÖZTÜRK, 42-44).

Türkiye ile İran arasında coğrafi olarak yakın olmasıyla birlikte aynı yakınlığın ticari ilişkilerde de görmek için iki ülke arasında çifte vergilendirmeyi önleme anlaşması,

yatırımların karşılıklı teşviki ve korunması anlaşması ve son olarak tercihli ticaret anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşmaların yapılmış olmasına rağmen iki ülke arasındaki ticaret hacmi istenilen seviyede olmamıştır. 2015 yılında ise Ekonomi Bakanlığı tarafından hedef ülke olarak belirlenen İran'a yönelik olarak uygulanan ambargolar iki ülke arasındaki ticaret hacminin daha da düşmesine yol açmıştır. (BAKIRCI, TAKIM, 740).

İran üzerinde uygulanan yaptırımlar, Türkiye'nin enerji sektörünün birlikte turizm sektörünü de olumsuz etkilemiştir. Turizm sektörü Türkiye ekonomisi yüksek oranda dövizin girişi kaynağı olduğu için önemli bir sektör olduğundan İran'dan gelen turistler Türkiye'ye yüksek miktarda döviz girişi sağlanmaktadır. Amerika tarafından tek taraflı yaptırımların başlamasıyla İran'ın ulusal para birimi büyük oranda değer kaybına uğramıştır ve bu doğrultuda İran halkının alım gücü azalmış ve Türkiye'ye gelen İranlı turist sayısında bununla eş değer bir şekilde azalmıştır (Üzüm, 2018).

Türkiye'nin İran ile 1996 yılında yaklaşık 1 milyar dolar civarında olan dış ticaret hacmi, 2012 yılında 21,89 milyar dolara seviyelerine kadar çıkmış, 2018 yılına geldiğimizde ise ticaret hacmi azalarak 9,3 milyar dolar seviyesine gelmiştir. İran'a uygulanmakta olan yaptırımlar hem İran için hem de yakın ticari ilişkileri olan Türkiye için ekonomik olarak olumsuz etkilenilmiştir. Türkiye ile İran arasında ticaret hacmi dalgalanan bir seyir izlemiştir. Amerika'nın İran'a uyguladığı yaptırımlar 2006 yılından beri Türkiye başta olmak üzere İran'ın ticaret işbirliği yaptığı diğer ülkeleri de olumsuz etkilemiştir. Çünkü bu yıla kadar Amerika'nın uyguladığı tek taraflı yaptırımlara, BMGK ve AB'nin İran'ın nükleer faaliyetlerini durdurmak amacıyla birlikte hareket etmesi, bu yaptırımları çok taraflı olmasına neden olmuştur. Yaptırımların çok taraflı özelliğe sahip olmasıyla İran ile ticari ilişkileri olan diğer ülkelerin, İran ile ticari ilişkilerinin kısıtlanması hedeflenmiştir (NARİ, GHOLİZADEH, 2019).

SONUÇ

Türkiye ile İran arasındaki ticari ekonomik ilişkileri ele aldığım bu yazıda Türkiye'nin İran ile ticari ilişkileri inişli çıkışlı bir seyir izlemektedir. 1980'li yıllarda Turgut Özal tarafından uygulanmaya başlanan ihracat odaklı büyüme hedefi doğrultusunda. Türkiye hükümetinin uyguladığı dış politikalar ile ticareti birlikte yürüten ve ekonomik faaliyetler doğrultusunda dış politikaya şekil veren devlet olma yolunda ilerlemeler göstermeye başlamasıyla gelişen ticaret ağı. Türkiye'nin 1990 yıllarına gelindiğinde koalisyon döneminde devam etmediğinden ülkeler aralarında bir uzlaşma yolu ile devam edeceklerine siyasi çıkarlar doğrultusunda hareket etmiş ve ülkelerin karşılıklı suçlamalardan dolayı ekonomik ilişkilerin 1980'lerinde gerisine gitmesine neden olmuştur. Türkiye'de kendi içindeki siyasi atışmaların sonucu olarak daha da gerilere giden ekonomik ilişki olarak da düşünürüz. 2000'li yıllarda ise Türkiye'ye yeni gelen hükümetin uygulamış olduğu ekonomik sistem Özal iktidarının İran ile yaptığı ekonomik kalkınma yaklaşımının daha da geliştirilmesiyle siyasi çatışmaları bir kenara bırakılarak Ticari ilişkilerin gelişmesi için çalışılması ve bu doğrultuda iyileşmelere yol açmıştır. 2008 yılında iki ülke arasında ticaret hacmi 10 milyar doların üzerine çıkmıştır. Türkiye-İran arasındaki ilişkilerin gelişmesinde iki ülke arasındaki dış ticaretin etkisiyle beraber doğrudan yabancı yatırımların da etkisiyle 2000'li yıllardan itibaren karşılıklı yapılan doğrudan yabancı yatırımlarda da artış olmuştur. Uygulanan politikalar doğrultusunda 2000 yılından sonra İran'la olan ihracatta 15 kattan fazla artış göstermiştir ve 2.36 milyar dolardan yaklaşık 10 milyar dolara çıkmıştır. 2012 yılında İran'a yönelik olan bir ihracat artışının nedeni İran ile Türkiye arasındaki altın ihracatının yapılmasıdır. Bu ihracatın yapılmasının nedeni ise İran'ın Türkiye'ye verdiği doğalgazın karşılığında alacaklarını AMERİKA yaptırımları nedeniyle tahsil edemediğinden Türkiye'nin TL olarak ödediği parayı altına çevirmesinden kaynaklanmaktadır. Bu doğrultuda Türkiye İran'a altın ihracatını ham petrol ve doğalgaz bedelinin ödenmesi amacıyla yapmış ve takas işlemi olarak değerlendirilerek ihracat olarak kaydetmiştir. Bundan dolayı da aslında alınan malın bedeli olarak ödenen bedelin karşılığı bir ticaret olarak sayılmasından kaynaklanmaktadır. Ülkeler arasındaki dış ticarete peşin ve akreditifli ödemeyle birlikte bedelsiz, takas gibi çeşitli ödeme şekilleri de bulunmaktadır. İhracatta ya da ithalatta işlem gören ürünün dış ticaret verilerine dahil edilmesinde ödeme şeklinin bir rolü bulunmamaktadır. Bu kapsamda takas yoluyla yapılan işlemler de dış ticaret verilerine dâhil edilmiştir. Türkiye'nin İran ile yaptığı

ödeme şeklide böyle bir durumdur. İki ülke arasındaki ticari ilişkilerin artmasındaki bir diğer etken Türkiye'nin 2000'li yıllardan itibaren yürüttüğü ve ülkenin dış politikasında benimsediği komşularla sıfır sorun politikasıdır, Türkiye ve İran arasındaki ilişkileri etkileyen ve yakınlaştıran bir politika olarak söyleye biliriz. Bu politikanın bir yansıması olarak Türkiye Ortadoğu'da aktif bir politika izlemiş ve özellikle komşu ülkelerle iyi ilişkiler geliştirmiştir. Ayrıca Türkiye bölgesel sorunlarda da arabuluculuk rolü üstlenmiş ve diğer ülkeler ile rekabetin yerine daha çok iş birliğini tercih etmesi Türkiye'nin ticari ilişkilerine artışa neden olmuştur.

Türkiye ile İran arasındaki dış ticaret hacmi 2008 yılında vardığı 10,2 milyar dolar iken iki ülke arasındaki ticarete yaşanan bu artış dünya ekonomisinde yaşanan krizinde etkisiyle 2009'da artış eğilimi devam edememiş, hatta önemli bir azalmaya neden olmuştur. Böylece iki ülke arasında 2009 yılında ulaşılan dış ticaret hacmi 5,4 milyar dolar seviyesinde kalmıştır. 2009'da olan bu azalış küresel enerji fiyatlarındaki azalma ve Türkiye'nin imalat sektörünün talebindeki düşüşle de açıklanabilir. Türkiye ve İran'ın birlikte işbirliği yerine kendi aralarında rekabeti öne çıkaran politikalar uygulaması her iki ülkenin bulunduğu coğrafyada daha çok etkin olabileceken yapılan politikalar sonucunda maalesef her iki ülkede çok fazla etkin olamamıştır. Eğer işbirliği yaparlarsa Suriye kriziyle birlikte Ortadoğu'da yaşanan tüm anlaşmazlıkların giderilmesine yardımcı olmasının yanında bölgede oluşturdukları etki ve o ülke içindeki halk tarafından daha çok sevilmelerine ve böylece hem siyasi hem de ekonomik olarak karlı çıkabilecekleri bir ortamda olunabilir. 2010 yılından itibaren uygulanan Birleşmiş Milletlerin yaptırımlarıyla birlikte yaptırımları daha da arttıran Amerika ve Avrupa Birliği'nin yaptırımları İran ekonomisini kötü yönde etkilerken Türkiye bu zamanda hem enerji ihtiyacını karşılamak için hem de ikili ticaretin devamı için İran ile bu sistemdeki açıktan yararlanıp altın ticaretiyle enerji ticaretini gerçekleştirmiştir. Bunun sonucunda ise yaptırımdaki bu boşluğu fark eden Amerika İran'ın petrol ve doğalgazının altın ve altın gibi diğer değerli madenler üzerinden de yapılmamasına yaptırımlara eklemiştir. Bu doğrultuda İran'ın ekonomisi kötüye giderek ülkenin bütçe açığı arttı, milli parası değer kaybına uğramasıyla birlikte enflasyonda arttı ve bütün bunların sonucunda İran'ın ekonomisinde refah kaybı oluşmuştur.

En nihayetinde sonuç olarak iki ülke arasındaki ilişkiler gidişatına göre ülkelerin ekonomileri aynı doğrultuda şekil almaktadır. Karşılıklı çatışma olduğunda hem kendi

ekonomilerine hem de bulunmuş oldukları coğrafyadaki hakimiyetinde bir azalmaya neden olurken bu dar alandan çıkıp birlikte neredeyse hiç sorun olmadan yada bu sorunları tölare ederek iyi bir ticari, siyasi vs. ilişkiler kurmak her iki ülkenin hem halkında hem de ticari yapısındaki tansiyona iyi gelecektir. İşte bu nedenle sadece komşu olmanın ve karşılıklı birbirine ihtiyaç duymanın gerekçeyle bile yapılabilecek olan bu uyum belli başlı geçici ideolojik reflekslerle çöpe atılmayıp. Birlikte daha güçlenerek ve birbirimizi geliştirerek ilerleyebileceğimiz bir ortamda her iki ülke içinde iyi olacaktır. Uzak coğrafyalardaki ülkelerin kendi çıkarları doğrultusunda kendi çaplarında yapmaya çalıştıkları güç savaşlarının bir parçası olmayıp her iki ülkenin de bu coğrafyada ortak bir ses ile birleşerek güçlenmesi ümidiyle.

KAYNAKÇA

- Adana Sanayi Odası
<http://www.adaso.org.tr/WebDosyalar/Yayinlar/DisTicaretRaporlari/T%C3%9CRK%C4%B0YE%20%20%C4%B0RAN%20TERC%C4%B0HL%C4%B0%20T%C4%B0CARET%20ANLA%C5%9EMASI-ANAL%C4%B0Z-.pdf>
- AYDIN Amerikaürrauf, İran İslam Devrimi Öncesi Ve Sonrasında Türkiye İran Ekonomik İlişkilerindeki Dönüşüm Ve Bölgesel Siyasate Etkileri (1979-2011).
- BAKIRCI Fehim, TAKIM Amerikaullah, İran'a Yönelik Yaptırımların Kaldırılmasının Doğu Anadolu Bölgesinin Dış Ticaretine Etkilerinin İncelenmesi
- EKE Selda, Türkiye İhracatının Ticari Riskler Açısından Değerlendirilmesi Ve Açık Hesap İhracatın Teminat Altına Alınması, 2014
- İNAT Kemal, Ekonomik İşbirliği Örgütü'nün 30. Yılında Türkiye-İran Ekonomik İlişkileri, 2015
- Kinnander Elin, The Turkish-Iranian Gas Relationship: Politically Succesful,Commercially Problematic, Oxford Energy Institute, 2010
- Konya Ticaret Odası, İRAN ÜLKE RAPORU, Aralık 2018
- KÜPELİ Mustafa Şeyhmus, Dış Politika Aracı Olarak Yaptırımlar: İran'a Uygulanan Yaptırımların Etkileri, Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi, 2016
- NARİ Müslüme, GHOLİZADEH Younes, AMERİKA'nin İran Ekonomisi Üzerine Uyguladığı Yaptırımların Türkiye Ekonomisine Yansımaları, 2019
- ÖZDAĞ H. Hande ORHON, 2000'lerde ABD Yaptırımlarının İran-Türkiye Ekonomik İşbirliğine Etkileri: Neo-Gramsciyen Bir Çözümleme, Eylül 2018
- ÖZTÜRK Bilgehan, Avrupa Birliği'nin İran Ve Suriye Politikasının Türkiye'ye Etkisi, 2012
- Öztürk Nesli, İzmir Ticaret Odası
“<http://www.izto.org.tr/portals/0/t%C3%9Crk%C4%B0ye-%C4%B0ran%20%C4%B0%C5%9E%20forumu.pdf>”
- Pulat Amerikaüssamet, Karşılıklı Bağımlılık Teorisi Açısından Türkiye-İran Ekonomik İlişkileri: 2002-2014. İran Çalışmaları Dergisi ISSN: 2536-5029 Cilt: 1, Sayı: 2, ss. 93-114
- SARIASLAN Fatma, 2000'Lİ YILLARDA TÜRKİYE-İRAN EKONOMİK İLİŞKİLERİ
- SAYIN Yusuf, Rekabet Ve İş Birliği Denkleminde Türkiye-İran İlişkileri: Suriye Krizi Örneği, 2019

SEZGİN Şennur, SEZGİN Selami, Ortadoğu Ülkelerinde Ticaret Hacmi ve Terör İlişkisi, 2018

ŞEN Gülriz, İRAN'DA DEVLET, SERMAYE VE SINIFLAR: NÜKLEER PROGRAMAYA YÖNELİK YAPTIRIMLARIN ETKİLERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME, Aralık 2019

T.C. Tahran Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, İran Bankacılık Sistemi, NİMA ve INTEX Raporu, 2019

T.C. Tahran Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, İran Elektrikli Ev Aletleri Sektör Raporu 21.01.2019

T.C. Tahran Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, İran Enerji Raporu, 2019

T.C. Tahran Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, İran Maden ve Metal Sektör Raporu, 2019

T.C. Tahran Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, İran Mobilya Sektör Raporu, 2019

T.C. Tahran Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, İran Otomotiv, Otomotiv Yedek Parçası ve Lastik Sektör Raporu, 2019

T.C. Tahran Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, İran Petrokimya Sektör Raporu, 2019

T.C. Tahran Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, İran Sağlık Turizmi Sektör Raporu, 2019

T.C. Tahran Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, İran Tarım, Gıda ve Hızlı Tüketilen Gıda Raporu, 2019

T.C. Tahran Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, İran Tekstil, Halı ve Deri Sektörleri Raporu, 2019

T.C. Ticaret Bakanlığı, Türkiye – İran Dış Ticareti “<https://ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/guney-asya/iran/ulke-profil/turkiye-ile-ticaret>”

TELCİ İsmail Numan, Ağırlandırılmış Ekonomik Yaptırımlar: Trump İran'dan Ne İstiyor? 2018

TÜİK Verileri
“https://biruni.tuik.gov.tr/disticaretapp/disticaret.zul?param1=4&param2=0&site_rev=0&isicrev=0&sayac=5808”

Türkiye-İran Ekonomik İlişkileri Bilgi Notu

USTA Bünyamin, Uluslararası Ticaret, Türkiye – İran İlişkileri Ve Taşımacılık, 2019

Üzüm, M. (2018). İran'a Yaptırımların Türkiye'ye Etkileri. 14 Ağustos 2018, Karar Gazetesi

ÖZGEÇMİŞ

Ad Soyad: Mecit ARSLAN	
Eğitim Bilgileri	
Lisans	
Üniversite	Türkmen Devlet İktisat ve Yönetim Üniversitesi
Fakülte	İşletme Fakültesi
Bölümü	Dünya Ekonomisi
Makale ve Bildiriler	
1. Geçmişten Günümüze Türkiye – İran İlişkileri Ve İktisadi Yansımaları Past And Present Of Turkey-Iran Economic Relations And Reflections	
Yayınladığı Dergi XIV. IBANESS Congress Series on Economics, Business and Management – plovdiv / Bulgaria May 29-30, 2021 XIV. IBANESS İktisat, İşletme ve Yönetim Bilimleri Kongreler Serisi - Plovdiv / Bulgaristan 29-30 Mayıs 2021	